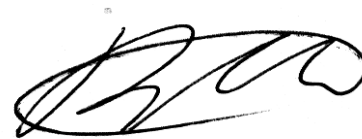

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД “ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”

МАЗІН ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 796.011.1(043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ У ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКОЛАХ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Старобільськ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному закладі “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
СУЩЕНКО Андрій Віталійович,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя,
завідувач кафедри освіти
та управління навчальним закладом.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ТИМОШЕНКО Олексій Валерійович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, м. Київ,
директор Інституту фізичного виховання та спорту;

доктор педагогічних наук, професор
АРТЮШЕНКО Андрій Олександрович,
Черкаський Національний університет
імені Богдана Хмельницького,
професор кафедри спортивних дисциплін;

доктор педагогічних наук, професор
БЕЗКОРОВАЙНА Ольга Володимирівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри методики викладання
іноземних мов.

Захист відбудеться “21” червня 2016 р. о 13⁰⁰ годині на виїзному засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” у ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, м. Слов’янськ, вул. Г. Батюка 19, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1.

Автореферат розісланий “20” травня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. П. Щука

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Світові процеси економічної, культурної, політичної, інформаційної уніфікації та інтеграції є причиною змін усіх сфер функціонування українського соціуму. В умовах стрімкого переходу країни до нового укладу життя особливого значення набуває трансформація освітянами цільових орієнтирів і процесуальних характеристик виховання молоді відповідно до актуально-перспективних соціальних імперативів, згідно з якими розвиток суспільства має відбуватися, насамперед, у результаті вільної творчої діяльності громадян, спрямованої на самореалізацію особистісного потенціалу.

Еволюційна зміна буття громадян нашої країни, зумовлена загальносвітовими тенденціями, глибоко пов'язана з виховною роботою педагогів позашкільної освіти, відмінною рисою якої є можливість формування соціально визнаних цінностей і рис характеру дітей і підлітків в умовах вільного вибору ними способів самовираження й самореалізації.

Значну увагу держави до виховання молоді в позашкільних закладах приділено в Законах України “Про освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про фізичну культуру і спорт”, Постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад”, Рішенні колегії Міністерства освіти і науки України “Про стан і перспективи розвитку позашкільної освіти”, в яких наголошено на значущості виховної роботи, з огляду на можливості творчої самореалізації дітей та підлітків, їх інтелектуального, духовного й фізичного розвитку, підготовки до активної професійної та громадської діяльності.

Одним з дієвих виховних середовищ є дитячо-юнацька спортивна школа (ДЮСШ) – місце, де можуть відбутися необхідні якісні зміни в людині, яка зростає, формуючи ідеї про себе, певне ставлення до соціальних процесів і явищ, а також асоційований з ними особливий “олімпійський” стиль життя.

Проте на практиці діяльність адміністрації та тренерів-викладачів ДЮСШ у виховному плані часто має епізодичний і нескоординований характер. Наслідком цього є формування несприятливого психологічного клімату в спортивних групах, спрямування навчально-тренувального процесу на досягнення високого спортивного результату будь-якою ціною, іноді на шкоду моральному й культурному розвитку юних спортсменів, порушення ними правил чесної боротьби.

Усе це сприяє формуванню уявлення про випускників ДЮСШ як про фізично міцних, здорових людей, які проте мають обмежений інтелект, низький рівень загальної та духовно-моральної культури. Така думка постійно підкріплюється й тим, що колишніх вихованців дитячих спортивних шкіл і клубів, відомих у світі спортсменів, нерідко залучають до антигромадської діяльності, яка часом призводить до вчинення ними злочинів (наприклад, О. Ємельяненко, М. Лінге, Р. Мірзаєв, Д. Сотников, Е. Стрільцов та ін.). Це свідчить про те, що виховний потенціал спортивних шкіл належно не реалізовано.

Звернення до великого масиву наукової інформації, зокрема в аспекті теорії і методики виховання (Ш. Амонашвілі, І. Бех, М. Боритко, О. Безкоровайна,

А. Карманчиков, В. Коротов, І. Ліпський, А. Макаренко, І. Назаров, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, Н. Щуркова), теорії і методики професійної освіти спортивних педагогів (А. Свасьєв, Л. Сущенко, А. Сущенко, О. Тимошенко); позашкільної (О. Биковська, В. Вербицький, Р. Науменко, Г. Пустовіт, Т. Сущенко) та спортивної (В. Бальсевич, В. Белорусова, Л. Волков, А. Деркач, А. Ісаєв, Л. Матвеев, А. Михеев, А. Сидоров) педагогіки, спортивного менеджменту (О. Жданова, Л. Чеховська, І. Приходько, Г. Путятіна, Ю. Шкрєбтій), становить підґрунтя для суттєвої модернізації виховного процесу в ДЮСШ завдяки більш ефективному впорядкуванню дій суб'єктів виховної системи.

На особливу увагу заслуговують праці, присвячені вивченню педагогічного потенціалу сучасного олімпізму (М. Булатова, С. Бубка, Є. Косевич, П. Кубертен, Х. Ленк, Л. Лубишева, В. Платонов, Х. Самаранч, В. Столяров), аналіз яких засвідчив, що заняття в ДЮСШ надають унікальну можливість забезпечення довготривалого виховного впливу, спрямованого на формування у юних спортсменів уявлень про ідеальні норми соціальної дії та взаємодії.

Це посилює значення досліджень, які розкривають механізми організації виховного процесу в українських і закордонних ДЮСШ (А. Артюшенко, К. Байбеков, Г. Бобильов, М. Віленський, Л. Волков, С. Галкін, М. Горбунов, Д. Горєв, Г. Грибан, І. Журкіна, Ю. Зотов, Д. Казанцев, В. Кисельова, Н. Коробкіна, С. Левадня, В. Лисяк, Л. Мірошник, А. Паршиков, М. Шилова). Ученими висвітлено засади організації діяльності ДЮСШ з позицій системного підходу, питання використання матеріальних і фінансових коштів, проблеми документального забезпечення роботи ДЮСШ. На сьогодні достатньо розробленими також є проблеми створення та розвитку спортивного колективу. Разом з тим залишаються відкритими для дискусій питання поліпшення організації виховного процесу в ДЮСШ, підготовки тренерів до проведення виховної роботи, оцінювання результатів їх діяльності тощо.

Враховуючи об'єктивні потреби суспільства, вимоги держави щодо виховання майбутніх громадян та стан його теорії й практики, можна виокремити *суперечності*, розв'язання яких потребує цілеспрямованого дослідження, між:

- вимогами держави й суспільства щодо створення ефективної системи виховання учнів у ДЮСШ і недостатньою розробленістю теоретичних і методичних засад, що обумовлюють її функціонування;

- необхідністю виховання учнів ДЮСШ і недостатньою орієнтацією тренувального процесу на формування системи цінностей, рис характеру та способу життя;

- значним виховним потенціалом, закладеним у тренувальній і змагальній діяльності та недостатнім усвідомленням адміністрацією і тренерами-викладачами ДЮСШ необхідності його використання на практиці;

- необхідністю виховання особистості юного спортсмена на засадах олімпійської культури й недостатністю в сучасній вітчизняній педагогіці фундаментальних праць, які б розкривали теоретичні й методичні основи організації цього процесу;

– низьким рівнем виховного професіоналізму тренерів-викладачів та існуючими резервами методичної роботи ДЮСШ у контексті формування в них виховних компетенцій;

– практичною потребою в об'єктивному оцінюванні ефективності виховного процесу в ДЮСШ і недостатньою розробленістю методики вимірювання його результативності.

Наявність соціальної потреби, зазначених суперечностей, а також недостатня розробленість проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ зумовили проведення дисертаційного дослідження *“Теоретико-методичні засади організації виховного процесу у дитячо-юнацьких спортивних школах”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено в межах комплексного наукового проекту кафедри теорії і методики фізичного виховання ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” *“Теоретико-методичні засади фізичного та естетичного виховання дітей і молоді як базова умова розвитку їх особистісної фізичної культури”* (номер державної реєстрації 0113U001775с), а також науково-дослідної роботи кафедри управління фізичною культурою та спортом Запорізького національного технічного університету *“Наукове обґрунтування ефективних форм і методів організації діяльності системи дитячо-юнацьких спортивних шкіл”* (номер державної реєстрації 0112U005360).

Тему роботи затверджено вченою радою ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (протокол № 11 від 27.05.2011 р.) та Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 1 від 31.01.2012 р.).

Мета й завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає в обґрунтуванні теоретичних засад організації виховного процесу в ДЮСШ та експериментальній перевірці ефективності розробленої на їхній основі авторської методичної системи.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

1) визначити сутність виховного процесу в ДЮСШ і ступінь розробленості проблеми його організації;

2) проаналізувати стан організації виховного процесу в ДЮСШ країни на сучасному етапі;

3) визначити методологічні засади й теоретичну базу концепції організації виховного процесу в ДЮСШ;

4) сформулювати авторську концепцію та розробити структурно-функціональну модель організації виховного процесу в ДЮСШ;

5) розробити методичну систему реалізації моделі організації виховного процесу в ДЮСШ;

б) експериментально перевірити ефективність методичної системи організації виховного процесу в групах ДЮСШ із різних видів спорту.

Об'єкт дослідження – організація виховного процесу в ДЮСШ.

Предмет дослідження – теоретичні й методичні основи організації виховного процесу в ДЮСШ.

Провідною ідеєю дослідження є розуміння організації виховного процесу в ДЮСШ як циклічної діяльності адміністрації з упорядкування взаємодії суб'єктів виховної системи (тренерів-викладачів, інструкторів-методистів, батьків, вихованців) між собою та виховним середовищем, періодичність якої окреслюється річними планами роботи ДЮСШ.

Концепція дослідження охоплює чотири взаємопов'язані й взаємоузгоджені блоки, що сприяють реалізації провідної ідеї.

Перший блок – методично-підготовчий, базується на ідеї про те, що головним резервом ДЮСШ в аспекті організації виховного процесу є здійснення системної методичної роботи з тренерами-викладачами за традиціями сучасної класичної професійної післядипломної освіти.

Підґрунтям підготовки є спеціально організований андрагогічний процес, який включає колективні (обговорення на методичних і тренерських радах ДЮСШ), групові (лекції-презентації, тренінги, зустрічі з видатними спортсменами й науковцями, круглі столи, імітаційні й рольові ігри) та індивідуальні (самоосвітні програми тренерів, сумісний аналіз тренувальних занять) форми методичної роботи ДЮСШ.

Згідно з традиційними кадровими диспозиціями, що існують у ДЮСШ, ініціаторами такої діяльності виступають директор, заступник директора з навчально-тренувальної роботи та інструктор-методист, які повинні бути носіями високого рівня мотивації до організації виховного процесу. Їхні упорядковані дії в межах методичної роботи ДЮСШ координує перманентно діюча “Школа виховної компетентності”, спрямовуючи тренерів-викладачів на формування: мотивації до організації виховного процесу в спілкуванні з представниками референтної спільноти; знань про сутність виховного процесу в спортивній діяльності, його закономірності та цільові орієнтири через ознайомлення з відповідним теоретичним надбанням; навичок використання методів виховної роботи, а також засобів контролю її ефективності в різних виховних ситуаціях у педагогічно спрямованій квазіпрофесійній діяльності; встановлення рівня виховної компетентності засобами експертного оцінювання тренувального заняття та тестування знань, а також контекстної співбесіди.

Другий блок – процесуальний, ґрунтується на тезі про те, що результати організованої виховної роботи залежать, насамперед, від особистості та професійно-педагогічної діяльності тренерів-викладачів, спрямованої на формування або корекцію у вихованців образів і ментальних схем, що відповідають ідеалам олімпізму.

Виховна робота тренера-викладача має такі проміжні цілі: створення колективу й забезпечення функціонування виховної підсистеми навчально-тренувальної групи (на етапі початкової підготовки); формування у вихованців ціннісного ставлення до олімпійських ідеалів (на етапі попередньої базової підготовки); розвиток олімпійських рис характеру вихованців (на етапі спеціалізованої базової підготовки).

Досягнення зазначених проміжних цілей починається з вибору актуального виховного завдання, яке співвідноситься з етапом багаторічної підготовки

спортсменів ДЮСШ. Наступний крок – застосування чотирьох базових методів виховання, зокрема: нагороди, покарання, прикладу, вправи, які упредметнюються через контекстно визначені прийоми впливу на особистість дитини в запланованих або спонтанних ситуаціях змагальної, тренувальної чи позатренувальної діяльності. Такі прийоми мають базуватися на педагогічній позиції тренера-викладача, що формулюється ним через педагогічні вимоги.

Третій блок – контроль-корегувальний, заснований на тезі про те, що необхідною умовою успішності організації виховного процесу в ДЮСШ є максимально об'єктивний і оперативний контроль за його результативністю через: використання опитувальника з оцінювання сформованості олімпійської культури вихованців; застосування комплексу соціологічних методик при оцінюванні упорядкованості виховних підсистем ДЮСШ на рівні окремих навчально-тренувальних груп.

Контрольні дані мають стати основою рекомендацій на наступний цикл організації виховного процесу, які розробляє заступник директора з навчально-тренувальної роботи, щодо саморозвитку виховної компетентності тренера-викладача, а також вибору ним шляхів покращення своєї виховної роботи; вдосконалення інструкторами-методистами змісту методичної роботи ДЮСШ.

Четвертий блок – результативно-цільовий, ґрунтується на положенні про те, що очікуваними результатами організації виховного процесу в ДЮСШ є: сформованість олімпійської культури вихованців – системи особистісних диспозицій щодо себе, інших людей, повсякденної діяльності, а також вищих сенсів свого буття, які відповідають ідеалам олімпізму; упорядкованість і організованість виховних підсистем на рівні окремих навчально-тренувальних груп, що передбачає ціннісну єдність колективу, групову згуртованість, позитивне ставлення спортсменів до тренера.

Методологічна основа дослідження. В основу методології дослідження покладено: філософську онтологію (Г. Гегель, І. Кант, М. Хайдеггер); наукознавство і теорію науки, зокрема такий її розділ, як гносеологію (теорію пізнання) (І. Блауберг, В. Краєвський, О. Новіков, Г. Щедровицький, Е. Юдін); структурний підхід (Р. Барт, Ж. Дерріда, Ж. Дюран, Л. Гольдман, К. Леві-Строс, М. Фуко); системний підхід (Л. Берталанфі, В. Батоврін, Н. Вінер).

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять: буттєво-суб'єктний підхід до вивчення особистості (В. Петровський, С. Рубінштейн, З. Рябікіна); ідеї про першочергову роль уяви в бутті людини (Аристотель, А. Корбен, І. Кант, С. Маленко, В. Розін); концепції колективного несвідомого, а також Еґо як образу самого себе (К. Юнг); культурно-історична теорія розвитку психіки людини (Л. Виготський); семіотична концепція культури (Ю. Лотман, Б. Успенський); ідея про протиставлення соціальної та індивідуальної реальностей (Е. Дюркгейм); макросоціологічна (Е. Дюркгейм, К. Маркс, Г. Спенсер, Т. Парсонс) та мікросоціологічна (М. Вебер, А. Шюц) концепції соціалізації; соціологічна теорія особистості (Д. Узнадзе, В. Ядов); диспозиційна концепція регуляції соціальної поведінки (В. Ядов); теорія ментального габітуса

(П. Бурдьє); ідеологія сучасного олімпізму (П. Кубертен, Є. Косевич, Х. Ленк, Х. Самаранч); положення теоретичної педагогіки про виховання як керований процес інтеріоризації людиною суспільних цінностей і норм (Ю. Бабанський, І. Бех, М. Боритко, А. Гаврилін, О. Газман, В. Караковський, А. Карманчиков, В. Коротов, І. Ліпський, А. Макаренко, А. Мудрик, І. Назаров, Л. Новикова, Н. Селіванова, В. Серіков, Ю. Сокольников, Н. Щуркова); концепція методів спортивного виховання (А. Сидоров); положення менеджменту фізичної культури і спорту про сутність і структуру управлінського циклу (Л. Безкоровайна, Н. Жмарев, Ю. Карпов, А. Магруппова, І. Переверзін, Д. Переплетчиков, Л. Чеховська); ідеї про сутність і структуру виховної компетентності тренера-викладача (М. Буренко, В. Левків, В. Назаренко, В. Пономарьов, Є. Павлюк, С. Сальникова, А. Свасьєв, Т. Тищенко, О. Хуртенко, Т. Чопик); принципи навчання дорослих М. Ноулза; наукові погляди на вікову періодизацію спортивного тренування в дитячо-юнацькому спорті (Л. Волков, С. Зорін, В. Платонов); психологічна класифікація видів спорту Т. Джамгарова.

Методи дослідження. На різних етапах наукового пошуку використано такі методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз наукових публікацій та інструктивно-нормативних джерел – для конкретизації проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ, характеристики ступеня розробленості цієї проблеми, а також окреслення ролі автора в її вирішенні; вивчення, систематизація методичного досвіду – для з'ясування стану організації виховного процесу в ДЮСШ, а також для визначення перспективних напрямів підвищення її ефективності; аналіз і узагальнення філософського, педагогічного, соціологічного, психологічного знання – для побудови теоретико-методологічного базису дослідження, уточнення його поняттєво-категоріального апарату; синтез положень наукових підходів, теорій, ідей – для формулювання авторської концепції організації виховного процесу в ДЮСШ, а також створення на її основі методичної системи; моделювання організації виховного процесу в ДЮСШ;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування, бесіда, використання соціологічних опитувальників, тестування знань, експертне оцінювання) та обсерваційні (включене та опосередковане спостереження) – для вивчення ставлення юних спортсменів до олімпійських цінностей, а також виявлення чинників, які впливають на упорядкованість виховної системи ДЮСШ; пілотні дослідження на репрезентативних вибірках – з метою перевірки дієвості авторського опитувальника; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої методичної системи організації виховного процесу в ДЮСШ;

– *методи математичної статистики*: кросстабуляція даних, ранжування, визначення коефіцієнта конкордації Кендалла – для обробки результатів анкетування, соціологічних опитувань, а також експертного оцінювання; застосування критерію Манна-Уїтні – для встановлення розбіжності між двома незалежними вибірками в процесі опрацювання результатів педагогічного експерименту.

Дослідно-експериментальна база дослідження. Всього до емпіричних досліджень залучено 143 вихованця ДЮСШ, 39 тренерів-викладачів, 21 представник адміністрації ДЮСШ, 22 батьків учнів ДЮСШ, 81 студент факультету фізичного виховання, які займалися спортом. Експериментальне дослідження проводилося на базі ДЮСШ № 10 (експериментальний заклад); СДЮШОР з легкої атлетики спортивного клубу “Металург”, ДЮСШ № 1 м. Бердянськ, обласної федерації ушу/гунфу та цигун м. Луганськ, обласної ДЮСШ м. Запоріжжя (контрольні заклади).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в такому:

– *уперше* розроблено теоретичні основи організації виховного процесу в ДЮСШ, що враховують його специфіку, зумовлену: психолого-педагогічними особливостями спортивної діяльності, локалізацією її в позанавчальному часі, а також тривалим перебуванням юних спортсменів у виховному середовищі ДЮСШ, яке інтегрує дитячий, підлітковий і юнацький вік; розроблено структурно-функціональну модель і методичну систему організації виховного процесу в ДЮСШ, що поєднує методики: розвитку виховної компетентності тренерів-викладачів у межах методичної роботи, виховної роботи тренерів-викладачів у навчально-тренувальних групах, визначення ефективності організації виховного процесу;

– *визначено* критерії (особистісний і системний) організованості виховного процесу в ДЮСШ, а також їхні показники (ставлення вихованців до тілесно-фізичного “Я”, свого внутрішнього світу, душевного “Я”, моральних цінностей, культури поведінки, соціально значущої діяльності, духовного “Я”, загальне ставлення до олімпійських цінностей; ціннісна єдність колективу, його згуртованість, ставлення спортсменів до тренера);

– *удосконалено* категоріально-термінологічний апарат досліджуваної проблеми, зокрема зміст понятійних конструктів: “організація виховного процесу в ДЮСШ”, “олімпійська культура вихованця ДЮСШ”; діагностичний інструментарій оцінювання виховної діяльності тренерів;

– *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про цільові орієнтири й зміст виховної роботи тренерів-викладачів ДЮСШ на етапах багаторічної підготовки юних спортсменів; ідеї щодо форм і змісту методичної роботи в спортивній школі; ідеї П. Кубертена щодо використання олімпійських ідеалів і цінностей з виховною метою.

Практичне значення одержаних результатів полягає в їхній достатній готовності до впровадження в діяльність ДЮСШ на основі розробленого методичного комплексу, що включає: засіб визначення рівня сформованості олімпійської культури вихованців ДЮСШ (валідизований і стандартизований авторський опитувальник); тематичний план діяльності “Школи виховної компетентності” у межах методичної роботи ДЮСШ; методичні рекомендації для курсів підвищення кваліфікації тренерів із різних видів спорту, спрямовані на висвітлення теоретичного підґрунтя виховної роботи тренера-викладача ДЮСШ, а також знайомство тренерів із авторською методикою виховної роботи; адаптованої до специфіки виховного процесу в ДЮСШ методики ЦОЄГ, а також методик ПЗ

Сішора та “Шкала тренер – спортсмен” Ю. Ханіна та Р. Стамбулова для визначення ступеня організованості виховної системи; діагностичний інструментарій для встановлення рівня сформованості виховних компетенцій тренерів-викладачів.

Матеріали й результати дослідження можуть стати підґрунтям для організації методичної роботи ДЮСШ, підвищення ефективності виховної роботи тренерів-викладачів, а також використовуватися з метою контролю ефективності виховного процесу в навчально-тренувальних групах. Отримані в ході дослідження результати можуть бути використані при розробці навчальних програм з дисциплін фахової та післядипломної підготовки спортивних педагогів, для самоосвіти тренерів та студентів, у науковій роботі аспірантів і докторантів педагогічних спеціальностей.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес Запорізького національного технічного університету (акти впровадження від 15.12.2014 р.), Запорізького національного університету (довідка № 01–15/01 від 12.01.2016 р.), Державного закладу “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (довідка № 1/289/1 від 17.01.2016 р.); навчально-тренувальний процес ДЮСШ № 10 м. Запоріжжя (акт впровадження від 02.12.2014 р.), ДЮСШ Цюрупинської районної ради (довідка № 4 від 19.01.2016 р.), Луганської обласної комплексної ДЮСШ-2 обласного фізкультурно-спортивного товариства “Спартак” (довідка № 18 від 03.03.2014), ЦТКС м. Енергодар (акт впровадження від 04.12.2015 р.), спортивного комплексу “Мотор-Січ” м. Запоріжжя (довідка № 23 від 11.01.2016 р.), Запорізької обласної федерації УШУ та цигун (довідка № 203 від 22.12.2015 р.), Запорізького обласного центру інвалідного спорту “Інваспорт” (довідка № 7 від 22.01.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі подані в дисертації результати автор отримав особисто. У публікаціях, підготовлених у співавторстві, внесок здобувача полягає в уточненні змісту терміна “ціннісне ставлення” [7]; у виділенні та з’ясуванні актуальності дослідження, а також формулюванні проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ [8]; в обґрунтуванні теоретичного базису для визначення сутності й цільових орієнтирів позакласної виховної роботи вчителя загальноосвітнього навчального закладу [27]; в аргументуванні емпіричного інструментарію, використаного в науково-дослідній роботі студентів [52]; у класифікації ситуацій, а також характеристиці етапів виховної роботи тренера-викладача ДЮСШ [54].

Апробація результатів дослідження. Основні результати й теоретичні положення дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедр теорії і методики фізичного виховання (ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”) та управління фізичною культурою та спортом (Запорізький національний технічний університет), на наукових, науково-методичних і науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема *міжнародних*: “Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту та фізичної реабілітації” (м. Дніпропетровськ, 2009 р.), “Інноваційні технології фізичного виховання учнівської молоді” (м. Луганськ, 2011 р.), “Досягнення вищої школи” (м. Софія, 2012 р.), “Образование и наука без границ” (м. Премишль, 2012), “Психологічні, педагогічні та медико-біологічні

аспекти фізичного виховання” (м. Одеса, 2013, 2015 рр.), “Олимпийская идея сегодня” (м. Ростов-на-Дону, 2013 р.), “Актуальные вопросы физической культуры, спорта и туризма: инновации и перспективы развития” (м. П’ятигорськ, 2013 р.), “Актуальные проблемы совершенствования системы образования в области физической культуры” (м. Кишинів, 2013, 2014 рр.), “Гуманитарные науки в современном мире” (м. Тамбов, 2013 р.), “Современные проблемы спорта, физической культуры и физической реабилитации” (м. Донецьк, 2014 р.); *всеукраїнських*: “Оновлення соціально-психологічної та педагогічної науки на етапі націєтворення” (м. Запоріжжя, 2012 р.), “Модернізація загальної та професійної освіти в умовах глобального світу” (м. Запоріжжя, 2013 р.), конференції, присвяченій 210-річчю з дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків, 2014 р.), “Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи” (м. Житомир, 2014 р.), “Фізичне виховання, спорт та здоров’я людини: досвід і сучасні технології” (м. Запоріжжя, 2014 р.), “Педагогіка здоров’я” (м. Харків, 2015 р.); *регіональних*: “Духовно-моральні основи фізичної культури та спорту: Православний погляд” (м. Запоріжжя, 2010 р.); *університетських*: “Тиждень науки” (м. Запоріжжя, 2009, 2012, 2013, 2014, 2015 рр.); II Міжнародному освітньому форумі “Личность в едином образовательном пространстве” (м. Запоріжжя, 2011 р.) та семінарах: *науково-практичному* “Формування фізичної культури особистості в системі неперервної освіти” (м. Луганськ, 2013 р.) та *методологічному* “Сучасні виховні технології: соціалізаційні виклики і педагогічний контекст” (м. Київ, 2013 р.).

Матеріали кандидатської дисертації на тему “Формування культури професійної самореалізації майбутніх учителів фізичної культури у фаховій підготовці” (13.00.04 – теорія і методика професійної освіти), що захищена 2008 р. (м. Запоріжжя), в тексті докторської роботи не використано.

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 54 публікаціях (49 – одноосібні), з них: 1 – монографія, 25 – статті в наукових фахових виданнях (з них: 3 – у зарубіжних виданнях; 2 – у вітчизняних, включених до міжнародних наукометричних баз), 2 – статті в нефахових виданнях, 20 – матеріали конференцій, 3 – навчально-методичні видання.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 500 сторінок, з них основного тексту – 372 сторінок. Список використаних джерел включає 586 найменувань. Робота містить 29 таблиць і 6 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми; вказано зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету та завдання, об’єкт і предмет, методи дослідження; викладено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію, публікації.

У **першому розділі** – “Постановка проблеми організації виховання дітей і підлітків у ДЮСШ” – схарактеризовано організацію виховного процесу в ДЮСШ як об’єкт наукового вивчення; проаналізовано наукові публікації з

проблематики організації виховного процесу в ДЮСШ; висвітлено стан організації виховного процесу в ДЮСШ України.

Проведений аналіз нормативно-правової бази, що регламентує діяльність у галузі фізичної культури та спорту й офіційних звітних документів, дав змогу уточнити роль ДЮСШ у збереженні та розвитку українського суспільства.

Виконана робота дала змогу констатувати, що ДЮСШ як позашкільний навчальний заклад спортивного профілю забезпечує розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, створює необхідні умови для гармонійного виховання, фізичного розвитку, повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку й дозвілля дітей та молоді, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя, підготовки спортсменів для резервного спорту.

У 2013 р. в Україні функціонували 1455 ДЮСШ та 184 спеціалізовані ДЮСШ олімпійського резерву (з них у системі освіти України працювало 627 спортивних шкіл (37,68%)). Кількість вихованців у ДЮСШ України складала 607 338 осіб, що становило 13% від загальної кількості учнівської молоді віком 6–18 років. Навчально-тренувальний процес у ДЮСШ забезпечували понад 22 тис. тренерів-викладачів, з яких близько 60% штатні працівники.

На основі вивчення державних документів найвищого рівня з'ясовано, що діяльність ДЮСШ має актуально-перспективний характер щодо виховання дітей та молоді в дусі цінностей і поведінкових норм громадянського суспільства, а пошук інваріантів її організації – один із пріоритетних напрямів державної політики України, що знайшло відображення в Законах України “Про позашкільну освіту” (2000 р.), “Про фізичну культуру та спорт” (2009 р.), Розпорядженні Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії формування сучасної системи олімпійської підготовки до 2020 року” (2009 р.) та інших документах найвищого рівня.

Аналіз нормативної бази, що безпосередньо регламентує порядок створення, функціонування та розвитку ДЮСШ, а також організацію в них навчально-тренувального процесу (зокрема, Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про дитячо-юнацьку спортивну школу” (2008 р.), наказу Мінсім’молодьспорту “Про організацію навчально-тренувальної роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл” (2015 р.) та ін.), підтвердив, що суспільство й держава від цих закладів поряд із виконанням спортивно-утилітарних функцій очікують виховання дітей і підлітків. При цьому виховання має відбуватися в дусі олімпізму.

У дисертації висвітлено, що процес виховання в ДЮСШ має свої переваги й унікальні властивості, зумовлені високою напруженістю спортивної діяльності учнів, піковими, а іноді й катарсисними їх переживаннями під час змагань, екстремальністю щоденної тренувальної діяльності, необхідністю подолання власних слабкостей, постійного виходу із зони комфорту тощо.

Характеристика спортивного виховання в ДЮСШ забезпечується зверненням до системного підходу в педагогіці (М. Боритко, В. Караковський, Л. Новиков, В. Серіков, Ю. Сокольников), представники якого використовують поняття “виховна система” та “виховний процес”, виходячи з того, що виховний процес є функцією виховної системи. Слідуючи логіці

авторів, які виступають з позицій зазначеного підходу, виховну систему ДЮСШ визначено як комплекс взаємопов'язаних компонентів, що розвивається в часі й просторі та включає: мету як сукупність ідей, для реалізації яких створюється система; проміжні завдання, що змінюються в часі та виконання яких веде до досягнення мети; суб'єктів, а також їхню діяльність, що забезпечує виконання поставлених завдань; стосунки, що виникають між суб'єктами в діяльності й спілкуванні; середовище, в якому розгортається взаємодія суб'єктів системи; управління, що забезпечує цілісність і розвиток виховної системи. При цьому до складу виховної системи ДЮСШ входить ряд підсистем ієрархічно нижчого рівня, якими є окремі навчально-тренувальні групи.

Спираючись на системний підхід, виховний процес у ДЮСШ розглянуто як закономірну, спрямовану, дискретну, нелінійну, цілісну й ситуативну взаємодію суб'єктів виховної системи спортивної школи, результатом якої є розвиток особистості юних спортсменів у напрямі соціально бажаних ідеалів.

Аналіз публікацій із менеджменту фізичної культури і спорту (Л. Безкоровайна, Н. Жмарев, Ю. Карпов, А. Магруппова, І. Переверзін, Д. Перепльотчиков, Л. Чеховська) дав змогу обґрунтувати використання терміна “організація” для позначення дій з упорядкування виховного процесу ДЮСШ. Відповідно, організацію виховного процесу в ДЮСШ визначено як діяльність адміністрації з упорядкування взаємодії між тренерами-викладачами й вихованцями, іншими суб'єктами й компонентами виховної системи, результатами якої є перехід виховних підсистем на вищий рівень упорядкованості, а також формування у вихованця певних соціально бажаних уявлень, цінностей, особистісних рис та асоційованого з ними способу життя.

Показано, що організація виховного процесу в ДЮСШ пов'язана з такими специфічними видами діяльності адміністрації, як: планування; визначення кола осіб, потрібних для виконання планів; розподіл функціональних обов'язків і регламентація діяльності цих осіб; упорядкування зв'язків між суб'єктами процесу.

Враховуючи положення спортивного менеджменту, перспективні резерви для підвищення ефективності організації виховного процесу ДЮСШ знаходимо в методичній роботі – специфічній активності адміністрації, інструкторів-методистів, а також тренерів-викладачів, спрямованій на підвищення рівня професійної компетентності останніх.

Аналіз статей, дисертацій, монографій, які прямо або побічно торкаються проблематики організації виховного процесу в ДЮСШ, показав, що на сьогодні достатньо висвітлені: засади організації діяльності цих закладів із позицій системного підходу (Є. Баженков, О. Жданова, Ю. Карпов, С. Подобед, І. Приходько, Г. Путятіна, Л. Чеховська); питання використання матеріальних і фінансових коштів (А. Нестерова, С. Панарін, І. Самсонов, В. Чистяков); проблеми документального забезпечення роботи ДЮСШ (Є. Баженков, В. Ганчева, Ю. Шкретій).

Крім того в публікаціях описано плановий підхід до організації виховного процесу, за яким він зводиться до конкретних односпрямованих дій вихователів

у запланованих заходах, які не передбачають зворотного зв'язку (К. Анваров, С. Галкін, Р. Джабієв, С. Левадня, Є. Максачук, А. Міхеєв, В. Ринг).

Результатом вивчення публікацій стала констатація того, що як цільовий орієнтир спортивного виховання вчені розглядають сформованість у спортсмена певних диспозицій стосовно явищ об'єктивного світу (І. Журкіна, С. Авилкіна), якостей особистості (К. Байбеков, С. Галкін, М. Горбунов, Д. Горєв, В. Казанцев), рис характеру (М. Шилова, Ю. Шевчук), а також олімпійської культури (В. Лубишева, Ю. Олійник, В. Столяров, Я. Щербашин). Завданнями організації виховного процесу в наукових джерелах визначено створення та розвиток спортивного колективу (В. Белорусова, Ю. Зотов, А. Міхеєв), професійне вдосконалення та самовдосконалення тренерів-викладачів (Г. Бобильов, Л. Волков, А. Деркач, А. Ісаєв, А. Паршиков), налагодження взаємодії ДЮСШ з батьками вихованців (Ю. Шевчук, М. Шилова).

Недостатньо розробленими є цільові орієнтири організації виховного процесу в ДЮСШ у площині розвитку олімпійської культури спортсмена. Водночас потребують наукового обґрунтування й форми, методи та прийоми виховної роботи тренера-викладача в окремій навчально-тренувальній групі на засадах ситуативного підходу до організації виховного процесу, сутність якого в адекватному реагуванні педагога в ситуації сумісної діяльності, яке вимагає від нього прояву суб'єктної позиції стосовно вихованця, колективу, подій спортивного та позаспортивного життя (Б. Беспалов, Г. Бобильов, М. Віленський, Д. Горєв, І. Журкіна, Д. Фабричников).

Аналіз стану нормативно-адміністративного регулювання, методичної роботи, а також практичного досвіду організації виховного процесу вітчизняних ДЮСШ виявив низку недоліків. Зокрема, у площині державної регламентації організації виховного процесу виявлено таке: серед показників виконання державних вимог відсутні чіткі критерії, що визначають успішність виховної роботи тренерів-викладачів; кваліфікаційні вимоги до них не враховують якості виконання виховної функції; результативність виховної роботи тренера не впливає на рівень його заробітної плати та грошових винагород. При цьому превалює бачення виховного процесу в ДЮСШ як низки запланованих виховних заходів (тоді як вони довели свою низьку дієвість), що не розглядаються суб'єктами виховної системи як пріоритетні чинники виховання.

Проведені емпіричні дослідження, у яких взяли участь 55 вихованців ДЮСШ, 39 тренерів-викладачів, 21 представник адміністрації, 22 батьків учнів ДЮСШ, 81 студент факультету управління фізичною культурою та спортом ЗНТУ, які займалися спортом, засвідчили наявність таких недоліків у практиці організації виховного процесу: керівний і тренерський склад ДЮСШ часто нехтує виконанням виховної функції, оскільки організація виховного процесу не сприймається ними як провідне завдання; стан сформованості виховних систем ДЮСШ є незадовільним щодо впорядкованості цільових орієнтирів діяльності ключових суб'єктів виховної системи – тренерів-викладачів ДЮСШ, інструкторів-методистів, адміністрації, а також вихованців та їх батьків.

Зауважено на відсутності науково-методичного забезпечення організації виховного процесу як на рівні адміністрації ДЮСШ, так і на рівні конкретного тренера-викладача.

Вказані недоліки спричинили появу суперечностей, вирішення яких можливе лише у випадку вдосконалення організації виховного процесу. З цією метою доцільно: обґрунтувати концепцію організації виховного процесу в ДЮСШ; змоделювати цей процес; розробити відповідну методичну систему.

У **другому розділі** – *“Теоретико-методологічне підґрунтя організації виховного процесу в ДЮСШ”* – аргументовано процесуально-методологічну схему дослідження проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ; визначено методологічні засади й теоретичну базу авторської концепції.

Підтверджено, що вивчення проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ доцільно будувати за такою процесуально-методологічною схемою: виділення загальнонаукових парадигм, теорій, концепцій і пов’язаних із ними категорій і понять, необхідних для розгляду об’єкта дослідження; формулювання концепції та створення на її базі моделі; визначення критеріїв, показників, а також методів діагностики ефективності організації виховного процесу в ДЮСШ; обґрунтування й розробка методичної системи організації виховного процесу в ДЮСШ; перевірка дієвості й ефективності розробленої методичної системи.

В основу методологічного підґрунтя дослідження в аспекті визначення послідовності пізнавальних процедур покладено наукознавство й теорію науки, зокрема такий її розділ, як гносеологію (теорію пізнання) (І. Блауберг, В. Краєвський, О. Новіков, Г. Щедровицький, Е. Юдін). У найзагальнішому смислоутворювальному аспекті підґрунтям дослідження є положення філософської онтології (Г. Гегель, І. Кант, М. Хайдеггер), згідно з якими буття людини – це результат протиставлення її природі, часу, ентропії.

Методологічною основою для характеристики цільових орієнтирів організації виховного процесу обрано структурний підхід, головна ідея якого полягає в тому, що результат спортивного виховання можна розглядати в поєднанні “базису” (епістемі, парадигми) і “надбудови” (дискурсу, логосу) (Р. Барт, Ж. Деррида, Ж. Дюран, Л. Гольдман, К. Леві-Строс, М. Фуко). Як такий “базис” у дослідженні розглянуто понадособистісні феномени, що є фундаментом для становлення буття конкретної людини (колективне несвідоме, колективна свідомість, культура та ін.). “Надбудовою” вважаємо особистісні утворення й характеристики вихованців ДЮСШ, що є похідними від понадособистісних утворень (зміст уяви, Еґо, диспозиції, особистість, габітус, стиль життя тощо).

Осмислення змісту організації виховного процесу ДЮСШ відбувається в площині системного підходу – способу пізнання, що передбачає усвідомлення цього процесу як результату взаємодії різних компонентів виховної системи в межах єдиного цілого (Л. Берталанфі, В. Батоврін, Н. Вінер).

Спираючись на структурний підхід, для виокремлення й описання цільових орієнтирів виховного процесу в ДЮСШ використано положення Е. Дюркгейма

про те, що людина перебуває у двоїтій реальності, в якій співіснують два взаємозумовлені буття: соціальне (суспільства, народу, країни) та індивідуальне (конкретної людини).

Першим підґрунтям для виявлення результатів виховання в соціальному аспекті стала ідея К. Юнга про існування колективного несвідомого – психологічного спадку, з яким людина з'являється на світ. Ідея Е. Дюркгейма про існування “колективної свідомості” розкриває сукупність загальних уявлень, інтересів, вірувань, переконань, почуттів, цінностей і прагнень, моральних відносин, що діють як об'єднуюча сила в суспільстві.

Колективна свідомість і колективне несвідоме визначають реальність соціального світу у формі явищ і процесів, одним з яких є культура як специфічний аспект життя суспільства, пов'язаний із засобами та результатами діяльності людей (А. Бергсон, Ф. Добжанський, Л. Коган, Р. Сміт).

Феноменом культури є олімпізм, положення якого є першорядною складовою теоретичного підґрунтя дисертації. Хоча лаконічний розгляд сутності олімпізму ще очікує свого часу, аналіз наукових розвідок на цю тему дав змогу зробити такі узагальнення: олімпізм є фактом соціальної реальності, схваленим колективною свідомістю, який має ознаки ідеології; в його ідеях простежується зв'язок із: древньогрецькою міфологією (в аспекті визначення базових архетипів (образних схем, зразків, моделей), що визначають поведінку людини в суспільстві), християнством (в аспекті сприйняття людини як нерозривної єдності душі, духу й тіла, а також підпорядкування атлетом своїх дій вищим цілям), “Золотим правилом” моралі та категоричним імперативом І. Канта (в аспекті визначення джерела моральних норм у мисленні й діяльності людини), а також фундаментальними ідеями, що задають параметри соціальної дії і взаємодії та передаються людьми з покоління в покоління. Основоположник олімпізму, П. Кубертен, свідомо передбачав його використання у виховній площині з метою покращення суспільства.

Враховуючи зазначене, олімпізм у дослідженні висвітлено як об'єкт соціальної реальності, що має ознаки ідеології і, з одного боку, знаходить відображення в культурі як сукупності знакових систем, породжує соціальні інститути та соціальні практики, а з іншого – є концентрованим вираженням уявлень суспільства про ідеальну людину, які мають значний виховний потенціал (П. Кубертен, Є. Косевич, Х. Ленк, Х. Самаранч).

При цьому олімпізм є проекцією системи концептуально оформлених ідей (ідеалів) не тільки на спортивну діяльність, але й на інші аспекти життєдіяльності людей. Інакше кажучи, ідеологія сучасного олімпізму свідомо вказує на бажаність “перенесення” набутих у спортивній діяльності цінностей і рис характеру на інші соціальні практики людини (прикладом може слугувати концепція *Faire play*).

Для висвітлення цільових орієнтирів спортивного виховання в індивідуальному аспекті основою нашого дослідження взято положення про першочергову роль образів (імаго) і ментальних схем у бутті людини (Аристотель, І. Кант, А. Корбен, В. Розін).

З цієї точки зору за доцільне врахувати модель психіки К. Юнга, який виділяє (серед інших) таке психічне утворення, як “Его” – центральний елемент свідомості, що збирає розрізнені дані особистого досвіду в єдине ціле, формуючи з них цілісне й усвідомлене сприйняття людиною самої себе.

Наступною формою наукового знання, взятою до уваги, була ідея В. Петровського, С. Рубінштейна, З. Рябікіної про те, що фундаментальна потреба людини в самовідтворенні є причиною того, що вона щодо матеріального світу являє собою суб’єкт діяльності, ознакою якого є суб’єктність – властивість бути джерелом активності з опрідметнення власних уявлень.

Своєрідною “межею” між “Его” та його соціальними проявами є феномен особистості – людини як суб’єкта соціокультурного життя, носія індивідуального начала, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування та предметної діяльності (Д. Узнадзе, В. Ядов).

Характеристику соціальної проекції особистості проведено за концепцією регуляції соціальної поведінки В. Ядова, ключовим поняттям якої є термін “диспозиція” – схильність індивіда до відповідного сприйняття ситуації, а також певної поведінки, дії, вчинку в певних умовах. Крім того розглянуто теоретичний спадок П. Бурдьє, одним з основних понять якого є термін “габітус” – система стійких диспозицій, що піддаються перенесенню з однієї сфери життєдіяльності до іншої і визначають спосіб життя людини.

Услід за Ю. Лотманом та Б. Успенським, розглянуто результат співвіднесення способу життя конкретної людини з соціально визнаними нормами, цінностями та програмами дій, зафіксованими в культурі в знаковій формі, показником її культурності.

З точки зору системного підходу до висвітлення перебігу та особливостей виховного процесу в ДЮСШ, для більш повного розуміння умов функціонування виховної системи доцільним визнано звернення до наукових поглядів і норми фізичного навантаження та вікову періодизацію спортивного тренування в дитячо-юнацькому спорті (Л. Волков, С. Зорін, В. Платонов), а також до психологічної класифікації видів спорту Т. Джамгарова.

Вивчення послідовного розвитку особистості спортсмена у виховному процесі здійснювалося на підставі культурно-історичної теорії розвитку психіки людини (Б. Ананьєв, Л. Виготський, А. Леонтєв, А. Лурія), що базується на ідеї про те, що зміст колективної свідомості в процесі інтеріоризації стає компонентами індивідуальної свідомості людини, а також основою для її дій, вчинків, поведінки.

Важливе місце в контексті описування виховного процесу в ДЮСШ займають положення мікросоціології (М. Вебер, А. Шюц та ін.) та макросоціології (Е. Дюркгейм, К. Маркс, Т. Парсонс та ін.) про соціалізацію людини. Зокрема, соціалізацію розглянуто як двоїстий феномен, який, з одного боку, є засвоєнням індивідом соціального досвіду шляхом входження в систему соціальних зв’язків, а з іншого – процесом активного відтворення системи соціальних зв’язків індивіда через його активну суспільно зумовлену діяльність.

Центральною тезою в дослідженні є положення теоретичної педагогіки про виховання як керований процес інтеріоризації людиною суспільних цінностей і

норм (Ю. Бабанський, І. Бех, М. Боритко, А. Гаврилін, О. Газман, В. Караковський, А. Карманчиков, В. Коротов, І. Липський, А. Макаренко, А. Мудрик, І. Назаров, Л. Новикова, Н. Селіванова, В. Серіков, Ю. Сокольников, Н. Щуркова).

Виявлено, що множина підходів-варіантів організації виховного процесу може бути зведена до трьох педагогічних парадигм – традиційної, гуманістичної, синергетичної, які різняться своїми філософськими засадами, цільовими орієнтирами та механізмами реалізації. Серед існуючих варіантів зосереджено на позиціях синергетичної парадигми, наголосивши при цьому на провідній суб'єктній ролі тренера-викладача як “значущого Іншого”.

Наступним теоретичним підґрунтям дослідження є положення наукової педагогіки про механізм виховного процесу, що описано поняттями “виховна робота”, “педагогічна ситуація”, “педагогічна позиція”, “педагогічна вимога”, “метод виховання”, “прийом виховання”.

Теоретичною основою аналізу характеристики тренера-викладача як чинника організації виховного процесу є ідеї про сутність і структуру його виховної компетентності (М. Буренко, В. Левків, В. Назаренко, В. Пономарьов, Є. Павлюк, С. Сальникова, А. Сватъєв, Т. Тищенко, О. Хуртенко, Т. Чопик).

Для вдосконалення методичної роботи в ДЮСШ ураховано принципи андрагогіки, розроблені М. Ноулзом.

Зауважимо, що згідно з авторськими переконаннями, організація виховного процесу в ДЮСШ має циклічний характер, що відповідає річному циклу планування, встановленому нормативними документами. Терміном “цикл організації виховного процесу в ДЮСШ” у роботі позначено сукупність взаємопов'язаних дій суб'єктів виховної системи, спрямованих на її упорядкування, а також розвиток особистості вихованців протягом певного проміжку часу з певною періодичністю.

Результатом обґрунтування теоретико-термінологічної бази дослідження стало виділення сукупності термінів, асоційованих із відповідними формами наукового знання.

У **третьому розділі** – *“Концептуальні основи організації виховного процесу в ДЮСШ”* – описано авторську концепцію організації виховного процесу в ДЮСШ; подано модель, що репрезентує сутність цієї концепції.

Встановлено, що організація виховного процесу в ДЮСШ – це циклічна діяльність адміністрації з упорядкування взаємодії суб'єктів виховної системи (тренерів-викладачів, інструкторів-методистів, батьків, вихованців) між собою та виховним середовищем, періодичність якої визначається річними планами роботи спортивної школи.

Першим цільовим орієнтиром організації виховного процесу є олімпійська культура вихованців ДЮСШ. Виходячи з того, що вчинки вихованця ДЮСШ визначаються ідеальними образами й ментальними схемами, які є в “розпорядженні” його уяви, ці психічні феномени лежать в основі диспозицій, статуйного набору та стилю життя.

Враховуючи визначення ідеалів олімпізму як культурних зразків, що “циркулюють” у колективній свідомості у формі образів-архетипів, а також дані

аналізу публікацій П. Кубертена та його послідовників, офіційних документів Міжнародного олімпійського комітету, положень Олімпійської хартії, побутових уявлень про “ідеального олімпійця”, виділено чотири групи ідеалів олімпізму щодо: себе як соціального (самоповага) та біологічного (здоров'я, тілесність) суб'єкта; інших людей (дружба, толерантність, моральність та ін.); конкретної та спортивної і неспортивної діяльності (сумлінність, наполегливість тощо); вищих сенсів буття – духовного начала (досягнення найвищого ступеня самореалізації через перемогу над собою чи суперником). Усе це стало підґрунтям визначення терміна “олімпійська культура вихованця ДЮСШ”, згідно з яким – це система його диспозицій щодо себе, інших людей, щоденної дійсності та вищих сенсів буття, зумовлена ціннісними орієнтаціями, особистісними рисами, а також поведінковими стереотипами, які сформовані відповідно до ідеології сучасного олімпізму та мають властивість переносу зі спортивної діяльності на інші сфери життя. Дефініція стала базою для технологічного конструкту.

Іншим цільовим орієнтиром організації виховного процесу ДЮСШ визначено упорядкованість виховних підсистем на рівні окремих навчально-тренувальних груп, що передбачає їх перехід на вищий рівень, при якому взаємозв'язки системних елементів утворюють ієрархічну структуру, а функціонування підсистем стає стійким і автономним.

Центральною умовою організації виховного процесу є послідовне й обов'язкове підвищення виховної компетентності ключових суб'єктів виховної системи – тренерів-викладачів у методичній роботі ДЮСШ. При цьому колективні (тренерська рада, методична рада), групові (лекція-презентація, методичні заняття, зустрічі з видатними спортсменами й науковцями, круглі столи, імітаційні й рольові ігри) та індивідуальні (самоосвітні програми тренерів, відкриті заняття з подальшим аналізом) форми методичної роботи ДЮСШ інтегруються в “Школі виховної компетентності” і спрямовані на формування в тренерів-викладачів:

- мотивації до організації виховного процесу в спілкуванні із представниками референтної спільноти;
- знань про сутність виховного процесу в спортивній діяльності, його закономірності та цільові орієнтири через ознайомлення із відповідним теоретичним надбанням;
- навичок використання методів виховної роботи в різних виховних ситуаціях, а також засобів контролю ефективності виховної роботи через педагогічно спрямовану квазіпрофесійну діяльність;
- рівня виховної компетентності через співбесіду, експертне оцінювання проведеного навчально-тренувального заняття та тестування знань у режимі внутрішньої атестації тренерів-викладачів ДЮСШ.

Безпосереднім дієвим чинником організації виховного процесу на рівні виховних підсистем – навчально-тренувальних груп ДЮСШ є виховна робота тренерів-викладачів, функцією якої є створення або корекція у вихованців ДЮСШ образів і ментальних схем, що відповідають ідеалам олімпізму.

Виховна робота тренера-викладача повинна бути поетапно спрямована на:

- створення колективу й забезпечення дії виховної підсистеми навчально-тренувальної групи (на етапі початкової підготовки);
- формування у вихованців ціннісного ставлення до олімпійських ідеалів (на етапі попередньої базової підготовки);
- розвиток олімпійських рис характеру вихованців (на етапі спеціалізованої базової підготовки).

При цьому механізм цієї роботи має такий вигляд:

- вибір конкретної виховної мети, що співвідноситься з ідеалами олімпізму та відповідає етапу підготовки спортсменів ДЮСШ;
- запланована або спонтанна ситуація тренувальної, змагальної або позатренувальної діяльності;
- використання прийому виховання, що асоціюється з покаранням, нагородою, прикладом, вправою та ґрунтується на педагогічній позиції тренера-викладача, відображеній у його педагогічній вимозі.

Необхідною умовою успішності організації виховного процесу в ДЮСШ є контроль за його ефективністю через:

- використання авторського опитувальника з оцінювання сформованості олімпійської культури вихованців;
- використання комплексу соціологічних і психологічних методик для оцінювання упорядкованості виховних підсистем ДЮСШ на рівні окремих навчально-тренувальних груп.

Результати контролю мають стати основою рекомендацій на наступний цикл організації виховного процесу. Рекомендації розробляє заступник директора з навчально-тренувальної роботи щодо:

- саморозвитку виховної компетентності тренера-викладача, а також вибору ним напрямів самовдосконалення виховної роботи;
- удосконалення інструкторами-методистами програм методичної роботи з тренерами-викладачами з урахуванням індивідуальних потреб останніх.

Для наочної презентації авторського задуму доцільно використати технологію IDEF0. Створену за її допомогою модель подано на рис. 1.

Згідно з рис. 1, змістовними компонентами моделі організації виховного процесу в ДЮСШ є її суб'єкти, етапи, принципи, критерії, методики, очікувані й проміжні результати.

На першому етапі відбувається упорядкування взаємодії суб'єктів виховної системи в межах методичної роботи ДЮСШ. Цей етап інтегрує такі підпроцеси:

- затвердження директором ДЮСШ плану методичної роботи;
- проведення директором ДЮСШ тренерської й методичної нарад;
- організація інструктором-методистом методичних занять, спрямованих на забезпечення виховної компетентності тренерів-викладачів;
- проведення заступником-директора ДЮСШ з навчально-тренувальної роботи заходів із встановлення рівня виховної компетентності тренерів-викладачів через співбесіду, експертне оцінювання проведеного навчально-тренувального заняття та тестування знань у режимі внутрішньої атестації.

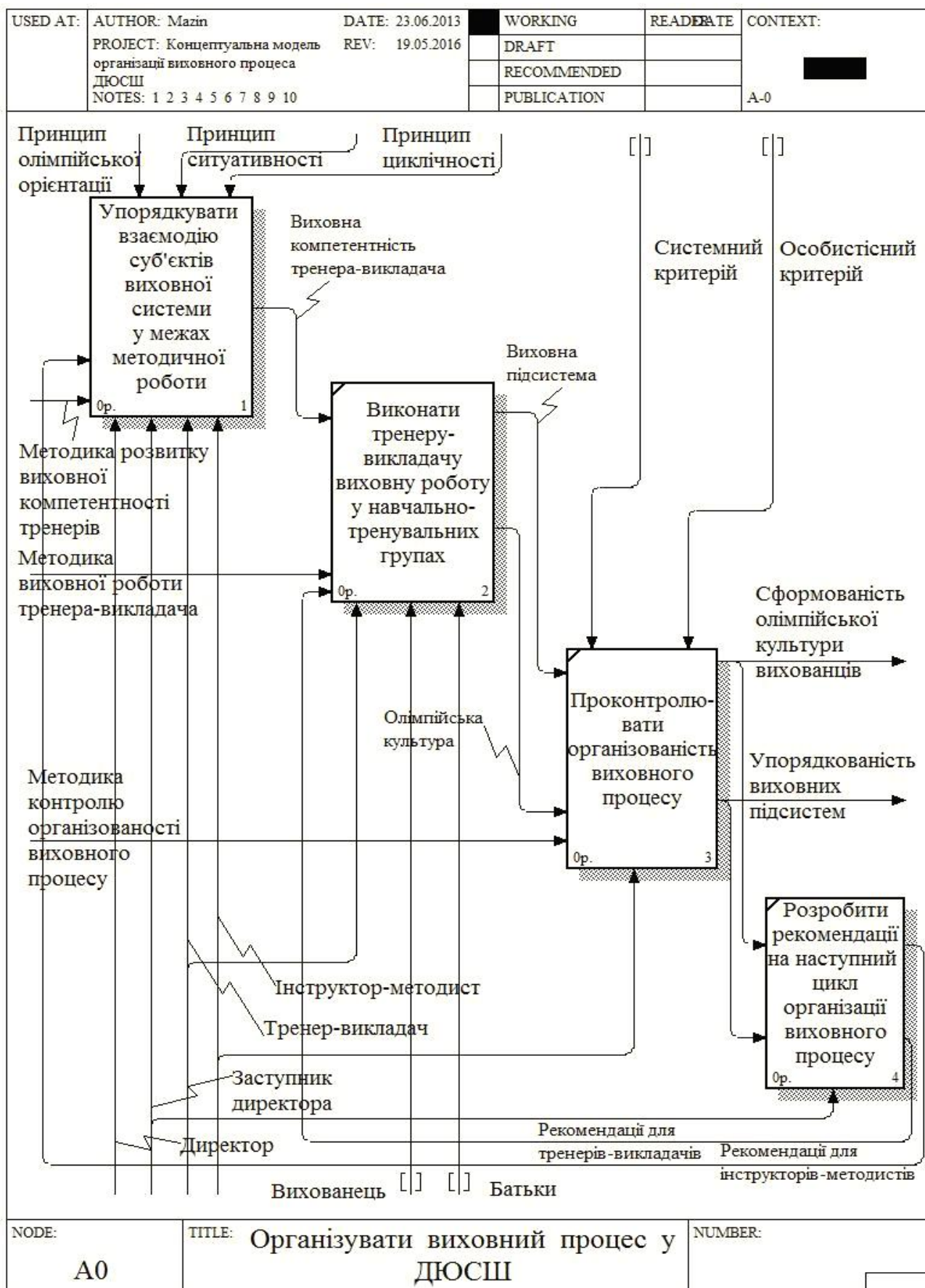

Рис. 1. Модель організації виховного процесу в ДЮСШ

Другий етап – виховна робота тренера-викладача в навчально-тренувальних групах. Поєднує такі цілеспрямовані дії на навчально-тренувальних заняттях та за їх межами:

- створення спортивного колективу;
- забезпечення єдності компонентів виховної системи;
- формування ціннісних орієнтацій вихованців ДЮСШ на основі ідеалів олімпізму;
- розвиток особистісних рис вихованців, що збігаються з ідеалами олімпізму;
- формування характеру вихованців відповідно до ідеалів олімпізму.

Третій етап – контроль організованості виховної системи ДЮСШ. Цей етап забезпечує інструктор-методист, фіксуючи:

- ступінь сформованості виховних підсистем на рівні навчально-тренувальної групи;
- рівень сформованості олімпійської культури вихованців ДЮСШ.

Четвертий етап – узагальнення досвіду виховної роботи, а також розробка рекомендацій на наступний цикл організації виховного процесу. Передбачає надання заступником директора ДЮСШ з навчально-тренувальної роботи таких рекомендацій:

- тренерам-викладачам – із розвитку виховної компетентності, а також вибору ними напрямів самовдосконалення виховної роботи;
- інструкторам-методистам – з удосконалення програм методичної роботи з тренерами-викладачами.

Організація виховного процесу в ДЮСШ здійснюється згідно з такими принципами:

– олімпійської орієнтації, відповідно до якого всі дії суб'єктів виховного процесу, які мають виховне значення, повинні бути орієнтовані на формування олімпійської культури юних спортсменів. До того ж цілі, які об'єднують спортивний колектив, повинні відповідати олімпійським ідеалам;

– ситуативності, за яким виховний процес у ДЮСШ організовується на основі спрямованого упорядкування різних впливів спортивного колективу, сім'ї, тренера-викладача та школи в послідовності спонтанних і заздалегідь спланованих конфліктних і безконфліктних педагогічних ситуацій. За цим принципом, тренер-викладач як головний суб'єкт виховного процесу повинен вибудовувати виховну роботу на основі проявів педагогічної позиції (яка збігається з ідеологією олімпізму) в кожній ситуації виховного процесу, водночас характеризуватися високим рівнем виховної компетентності;

– циклічності, відповідно до якого організація виховного процесу розглядається як послідовність циклів, що орієнтуються на річне планування діяльності ДЮСШ, а також визначають періодичність методичної роботи.

Критеріями організованості виховного процесу в ДЮСШ є:

– особистісний, що характеризує інтеріоризацію юними спортсменами ідеалів олімпізму. Показниками цього критерію є ставлення вихованців груп спеціалізованої базової підготовки ДЮСШ до тілесно-фізичного “Я”, свого внутрішнього світу, душевного “Я”, моральних цінностей, культури поведінки,

соціально значущої діяльності, свого духовного “Я”, а також загальне ставлення юного спортсмена до олімпійських цінностей;

– системний, що характеризує впорядкованість виховних підсистем ДЮСШ на рівні окремо взятої навчально-тренувальної групи. Показниками цього критерію є: ціннісна єдність колективу, його згуртованість, а також загальне ставлення спортсменів до тренера.

Згідно із запропонованою моделлю, організація виховного процесу в ДЮСШ забезпечується впровадженням методик: розвитку виховної компетентності тренера-викладача, його виховної роботи в навчально-тренувальній групі, а також діагностики ефективності організації виховного процесу в ДЮСШ.

Серед проміжних результатів (необхідних “внутрішніх” умов) організації виховного процесу в ДЮСШ – виховна компетентність тренера-викладача ДЮСШ, сформованість виховної підсистеми, а також рекомендації інструкторам-методистам і тренерам-викладачам щодо їхньої діяльності на наступний цикл організації вищевиховного процесу в ДЮСШ.

Загальний результат організації виховного процесу в ДЮСШ передбачає: сформованість олімпійської культури вихованців; упорядкованість виховних підсистем на рівні окремих навчально-тренувальних груп.

У четвертому розділі – *“Методична система реалізації моделі організації виховного процесу в ДЮСШ”* – описано методику розвитку виховної компетентності тренерів-викладачів у межах методичної роботи ДЮСШ; методику виховної роботи тренера-викладача ДЮСШ; методику визначення ефективності виховного процесу в ДЮСШ.

Обґрунтовано, що методика розвитку виховної компетентності тренерів-викладачів у межах методичної роботи ДЮСШ має інтегрувати традиційні та інноваційні андрагогічні форми (лекційні і практичні заняття, самостійна робота, семінар та ін.) і методи (круглий стіл, зустрічі з педагогами, імітаційні й рольові ігри, співбесіда, експертне оцінювання тренувального процесу тощо). Ці форми й методи мають почергово бути спрямовані на формування в тренерів-викладачів: мотивації до організації виховного процесу; знань про сутність виховного процесу в спортивній діяльності, його закономірності та цільові орієнтири; навичок використання методів виховної роботи в різних виховних ситуаціях, а також засобів контролю ефективності виховної роботи; рівня виховної компетентності в режимі внутрішньої атестації тренерів-викладачів ДЮСШ.

Наступною необхідною для реалізації авторських концептуальних положень методикою є методика виховної роботи тренера-викладача, яка об’єднує:

– упорядковану в контексті різних типів ситуацій систему виховних завдань і прийомів, спрямованих на створення колективу і заснування виховної системи на етапі початкової підготовки;

– узгоджену з типами ситуацій систему цільових орієнтирів і прийомів виховної роботи тренера-викладача, актуальну на етапі попередньої базової підготовки та спрямовану на формування у вихованців ДЮСШ позитивного ставлення до олімпійських цінностей;

– систему прийомів і цільових орієнтирів виховання, співвіднесену з типами педагогічних ситуацій, актуальну на етапі спеціалізованої базової підготовки, спрямовану на розвиток олімпійських рис особистості спортсменів.

Методика діагностики ефективності організації виховного процесу в ДЮСШ інтегрує інструменти визначення ставлення юних спортсменів до цінностей олімпійської культури, а також виявлення стану організованості виховної системи.

Засобом оцінювання ставлення юних спортсменів до цінностей олімпійської культури є авторський опитувальник зі субшкалами, що репрезентують ставлення спортсмена до: свого тілесного “Я”; свого душевного “Я”; моральних цінностей; культури поведінки; партикулярного (соціально значущої діяльності, наприклад, праці); свого духовного “Я”. Підсумковою є шкала “Загальне ставлення юного спортсмена до олімпійських цінностей”. Опитувальник складається з 36 пунктів, ставлення до яких оцінюється за шкалою Р. Лейкарта.

В основу визначення організованості виховної системи ДЮСШ покладено кількісні результати, отримані з використанням таких інструментів: “Ціннісно-орієнтаційна єдність групи” (ЦОЄГ) для оцінювання ціннісної єдності колективу щодо сприйняття олімпійських цінностей; “Індекс групової згуртованості Сішора” (ІГЗ) для оцінювання групової згуртованості, яка відображає розвиток зв’язків усередині виховної системи в напрямі спортсмен – спортсмен; “Шкала тренер – спортсмен” Ю. Ханіна та Р. Стамбулова, яка дає змогу оцінити загальне ставлення спортсменів до тренера, що характеризує зв’язки у виховній системі за напрямом спортсмен – тренер.

У **п’ятому розділі** – *“Дослідна робота з перевірки ефективності методичної системи організації виховного процесу в ДЮСШ”* – висвітлено план, перебіг і результати педагогічного експерименту із впровадження методичної системи організації виховного процесу у групах ДЮСШ.

Найдоцільнішим серед можливих планів експерименту визнано однофакторний багатоваріантний план для еквівалентних груп, за яким впливу незалежної змінної підлягають різні вибірки, кількість яких дорівнює кількості варіантів дії цієї змінної. Відповідно до цього плану, залежними змінними (результативними ознаками) є: по-перше, відносини у виховних підсистемах ДЮСШ, які характеризуються згуртованістю колективу, ціннісною його єдністю, стосунками між тренером і колективом; по-друге, сформованість олімпійської культури вихованців груп спеціалізованої базової підготовки ДЮСШ, що розкривається через ставлення спортсмена до олімпійських цінностей. Незалежною змінною (фактором) є традиційний і авторський варіанти організації виховного процесу.

Експериментальним навчальним закладом була ДЮСШ 10 м. Запоріжжя. Дослідна робота в ній передбачала повномасштабну реалізацію авторського концептуального задуму, згідно з яким було впроваджено методичну систему організації виховного процесу, що інтегрувала методику виховної роботи тренера-викладача, методику розвитку його виховної компетентності, а також методику діагностики ефективності організації виховного процесу. Інноваційні ж

зміни в організації виховного процесу торкалися груп із легкої атлетики, ушу саньда, ушу таолу, волейболу.

Висновки експериментального дослідження ґрунтуються на емпіричних результатах, отриманих на вибірці 44 вихованців експериментальної ДЮСШ (16 – легка атлетика; 12 – ушу таолу; 8 – ушу саньда; 8 – волейбол (дівчата)).

Контрольні ДЮСШ визначалися так, щоб їхні групи були “симетричними” з видами спорту експериментальної спортивної школи. Контрольними закладами взято: СДЮШОР з легкої атлетики СК “Металург” м. Запоріжжя – легка атлетика; ДЮСШ 1 м. Бердянськ – ушу таолу; обласна федерація ушу/гунфу та цигун м. Луганськ – ушу саньда; обласна ДЮСШ м. Запоріжжя – волейбол.

Організація виховного процесу в контрольних ДЮСШ нічим не відрізнялася від такої організації в більшості ДЮСШ нашої країни. Вихованці ДЮСШ, які брали участь у дослідженні, не мали суттєвих відмінностей за статтю, віком, спортивною кваліфікацією та іншими параметрами. Кількість вихованців у кожній “парі” вибірок була однаковою.

Загалом експериментальна робота тривала 6 років (із 2007 по 2013 р.).

На основі одержаних даних виявлено динаміку результативних ознак у кожному із закладів, а також наявність відмінностей між експериментальною ДЮСШ та контрольним колективом на початку й наприкінці дослідної роботи.

Дані, отримані в ході дослідження юних спортсменів на етапі спеціалізованої базової підготовки, засвідчили таке.

У групах ДЮСШ, що спеціалізуються на легкій атлетиці, при порівнянні даних за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) у контрольній і експериментальній ДЮСШ у 2007 р. не виявлені відмінності у ставленні до жодного з компонентів олімпійської культури, а також у загальному ставленні до олімпійських цінностей. У 2013 р. за результатами, отриманими в контрольній і експериментальній ДЮСШ за всіма шкалами опитувальника, виділені розбіжності на прийнятому рівні значущості. При цьому в контрольній ДЮСШ зміна результатів, одержаних за авторським опитувальником, не має статистично підтвердженого характеру ($p < 0,05$) за жодною зі шкал. Водночас у експериментальній ДЮСШ така динаміка спостерігається за більшістю шкал та підсумковою шкалою.

Динаміку загального ставлення юних легкоатлетів до цінностей олімпійської культури (підсумкова шкала опитувальника) у контрольній і експериментальній ДЮСШ унаочнено на рис. 2.

У групах ДЮСШ, що спеціалізуються на складно-координаційних видах спорту (ушу таолу), порівнюючи ставлення до компонентів олімпійської культури спортсменів експериментальної та контрольної ДЮСШ за критерієм Манна-Уїтні у 2007 р., виявлено, що в цих школах не було розбіжностей у ставленні до жодного з компонентів означеного цільового орієнтиру. Не було також відмінностей і в загальному ставленні до цінностей олімпійської культури.

Однак, порівнюючи ставлення до компонентів олімпійської культури спортсменів експериментальної та контрольної ДЮСШ за критерієм Манна-Уїтні в 2013 р., визначено, що між вказаними даними за всіма шкалами авторського опитувальника спостерігаються відмінності на прийнятому рівні значущості ($p < 0,05$).

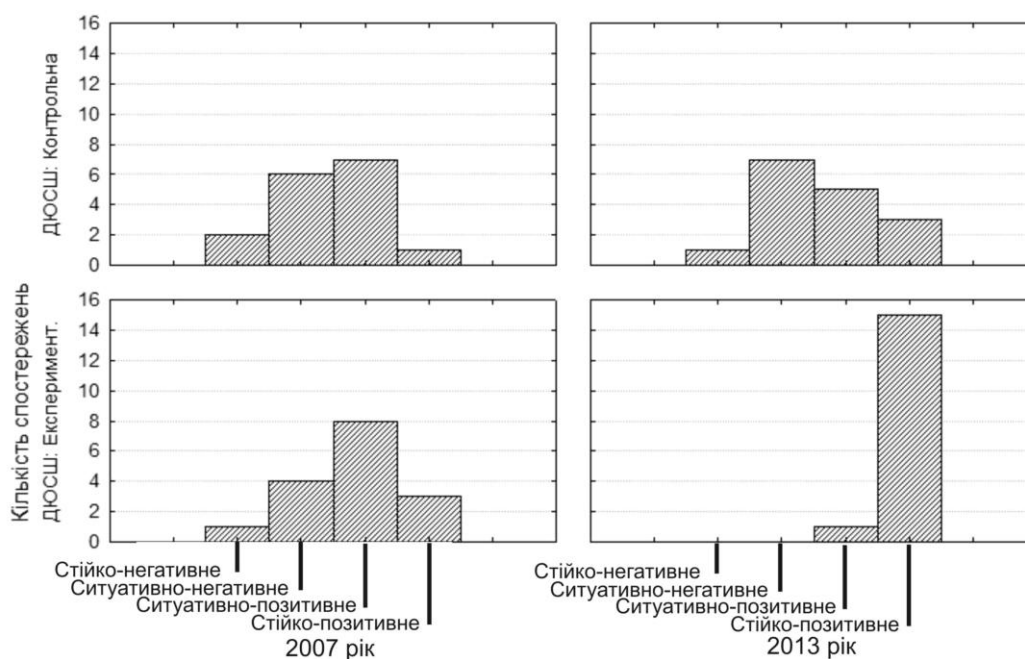

Рис. 2. Динаміка загального ставлення вихованців ДЮСШ до цінностей олімпійської культури (легка атлетика)

Дослідження динаміки ставлення до компонентів олімпійської культури юних спортсменів контрольної ДЮСШ свідчить, що в даних, отриманих за допомогою авторського опитувальника в 2007 та 2013 рр., немає статистично підтверженого відхилення за жодною зі шкал. Водночас в експериментальній ДЮСШ така зміна спостерігається за більшістю шкал, а також за підсумковою шкалою.

Динаміку загального ставлення юних спортсменів, які займаються ушу таолу, до цінностей олімпійської культури (підсумкова шкала опитувальника) у контрольній та експериментальній ДЮСШ відображено на рис. 3.

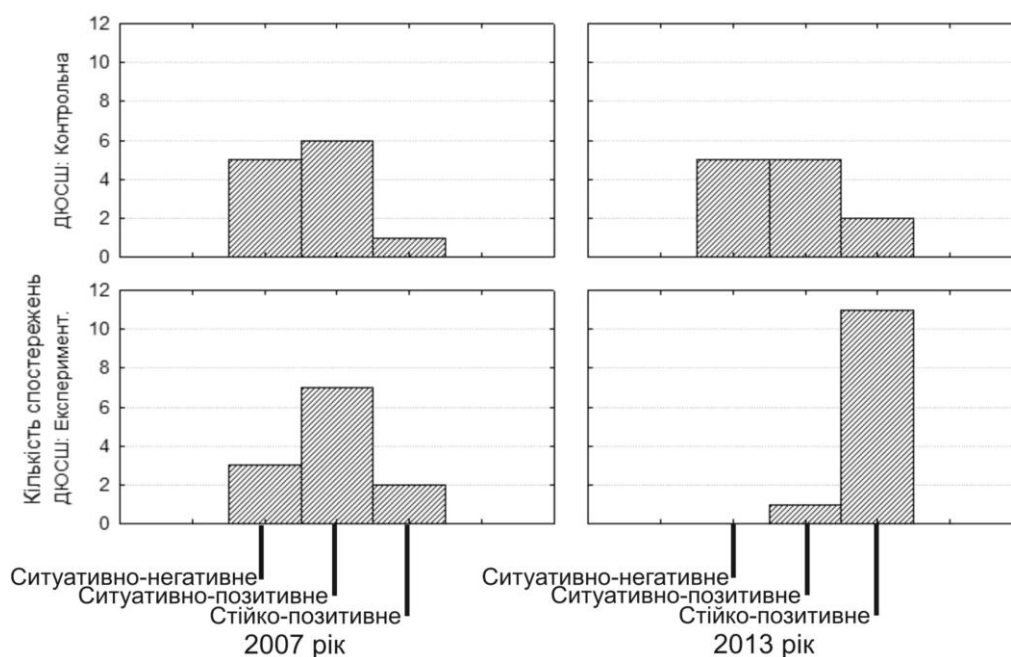

Рис. 3. Динаміка загального ставлення вихованців ДЮСШ до цінностей олімпійської культури (ушу таолу)

На основі порівняння за критерієм Манна-Уїтні даних, одержаних за допомогою авторського опитувальника у групах ДЮСШ, що спеціалізуються на одноборствах (ушу саньда), виявлено відсутність відмінностей між ставленням до олімпійських цінностей у контрольному закладі та експериментальній ДЮСШ у 2007 р. Водночас зафіксовано наявність відмінностей між ставленням до всіх олімпійських цінностей у контрольному закладі та експериментальній ДЮСШ у 2013 р.

У вихованців експериментальної ДЮСШ щодо більшості олімпійських цінностей встановлено позитивну динаміку. Така динаміка у вихованців контрольної ДЮСШ відсутня.

Динаміку загального ставлення юних одноборців до цінностей олімпійської культури (підсумкова шкала опитувальника) у контрольній і експериментальній ДЮСШ подано на рис. 4.

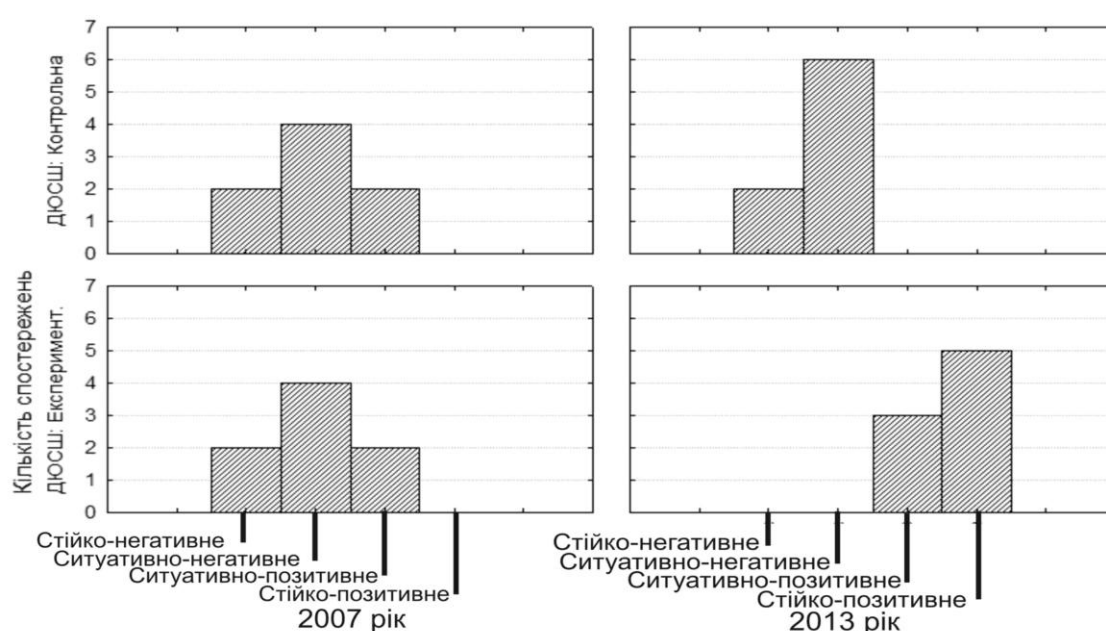

Рис. 4. Динаміка загального ставлення вихованців ДЮСШ до цінностей олімпійської культури (ушу саньда)

У групах ДЮСШ, що спеціалізуються на спортивних іграх (жіночий волейбол) у 2007 р. не виявлено відмінності між ставленням до олімпійських цінностей на основі порівняння за критерієм Манна-Уїтні даних, одержаних за допомогою авторського опитувальника. У 2013 р. порівняння ставлення до компонентів олімпійської культури спортсменок експериментальної та контрольної ДЮСШ за критерієм Манна-Уїтні засвідчило, що відмінності на прийнятному рівні значущості ($p < 0,05$) спостерігаються за трьома шкалами авторського опитувальника із шести. Суттєві відхилення виявлено й у загальному ставленні спортсменок до цінностей олімпійської культури (підсумкова шкала опитувальника).

У даних, отриманих за авторським опитувальником у 2007 та 2013 р. у контрольній ДЮСШ, немає статистично підтвердженої відмінності за жодною зі шкал ($p < 0,05$). Однак в експериментальній ДЮСШ така динаміка спостерігається за половиною шкал, а також за підсумковою шкалою.

Унаочнити динаміку загального ставлення волейболісток до цінностей олімпійської культури в контрольній і експериментальній ДЮСШ дає змогу гістограма, подана на рис. 5.

Отже, процес розвитку олімпійської культури вихованців ДЮСШ у групах легкої атлетики, ушу саньда, ушу таолу, а також у жіночих групах із волейболу був більш ефективним у експериментальній, ніж у контрольній ДЮСШ.

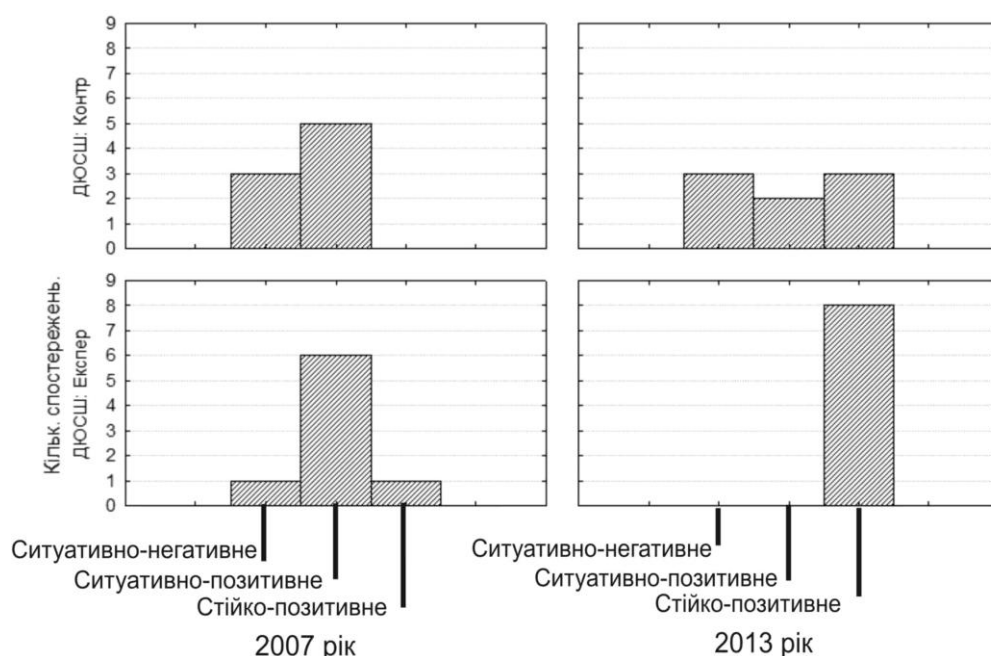

Рис. 5. Динаміка загального ставлення вихованців ДЮСШ до цінностей олімпійської культури (волейбол (жінки))

В експериментальній ДЮСШ відбулися зміни в стані сформованості виховної системи, на що вказують такі факти.

У групах з легкої атлетики, ушу саньда, ушу таолу, а також жіночих групах із волейболу аналіз коефіцієнтів конкордації Кендалла, одержаних у експериментальній і контрольній ДЮСШ за модифікованою методикою ЦОЄГ, свідчить про те, що група вихованців експериментальної ДЮСШ у 2013 р. становить собою згуртовану спільність (на відміну від етапу дослідження 2007 р.).

Цінності, що є основою цієї спільності, відповідають олімпійським ідеалам. У групах контрольної ДЮСШ у 2013 р. рівень згуртованості значно нижчий, а характер цінностей не відповідає олімпійським ідеалам.

Порівняння за критерієм Манна-Уїтні ставлення спортсменів груп легкої атлетики, ушу саньда, ушу таолу, а також жіночих груп із волейболу до своєї команди, визначене за методикою ІГЗ у 2007 р., засвідчило, що статистично суттєвих розбіжностей між контрольною та експериментальною ДЮСШ немає. У 2013 р. відмінності між значеннями індексу групової згуртованості набувають статистично значущого характеру, що вказує на більш виражені зв'язки за напрямом "спортсмен – спортсмен" у виховній системі експериментального ДЮСШ.

Порівняння за критерієм Манна-Уїтні даних, отриманих у групах легкої атлетики, ушу саньда, ушу таолу, а також жіночих групах із волейболу експериментальної та контрольної ДЮСШ за методикою “Шкала тренер – спортсмен” у 2007 р. не виявило відмінностей за жодним компонентом ставлення вихованців до свого тренера. У 2013 р. такі відмінності зафіксовано на рівні значущості $p < 0,05$, що свідчить про більш виражені зв’язки в напрямі “спортсмен – тренер” у виховній системі експериментальної ДЮСШ.

Отже, в експериментальній ДЮСШ завдяки впровадженню положень авторської концепції, моделі та методичної системи відбулися позитивні зміни в стані сформованості виховної системи.

Таким чином, результати педагогічного експерименту свідчать про те, що в експериментальній ДЮСШ, на відміну від контрольних закладів, організація виховного процесу була ефективнішою, вказуючи на дієвість розроблених автором її теоретичних і методичних засад.

ВИСНОВКИ

У дисертації висвітлено нове вирішення проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ. Отримані результати є підставою для таких висновків.

1. На підставі аналітичного огляду наукових джерел встановлено, що в державній політиці України в галузі позашкільної освіти нормативно значущу роль відведено системі ДЮСШ, однією з функцій якої визначено формування в юних спортсменів соціально нормативних уявлень, цінностей, особистісних рис в умовах інтенсивної тренувальної та змагальної діяльності.

Доведено, що виховний процес у ДЮСШ – це закономірна, спрямована, дискретна, нелінійна, цілісна й ситуативна взаємодія суб’єктів виховної системи спортивної школи, результатом якої є розвиток особистості юних спортсменів у напрямі соціально бажаних ідеалів. Особливістю виховного процесу в ДЮСШ є те, що він відбувається на тлі граничного напруження юними спортсменами фізичних сил, вольового подолання ними власних слабкостей, а також довготривалої концентрації уваги на досягненні поставлених завдань.

Виконання спортивними школами соціального й державного запиту залежить від якості організації виховного процесу – діяльності адміністрації ДЮСШ з упорядкування взаємодії тренерів-викладачів і вихованців, а також інших суб’єктів і компонентів виховної системи.

Проаналізувавши стан дослідженості проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ, з’ясовано, що на сьогодні розроблені: засади організації діяльності цих закладів із позицій системного підходу (Є. Баженков, О. Жданова, Ю. Карпов, С. Подобед, І. Приходько, Г. Путятіна, Л. Чеховська); питання використання матеріальних і фінансових коштів (А. Нестерова, С. Панарін, І. Самсонов, В. Чистяков); питання документального забезпечення роботи ДЮСШ (Є. Баженков, В. Ганчева, Ю. Шкретій); плановий підхід до організації виховного процесу, сутність якого – конкретні односпрямовані дії вихователів у запланованих заходах, які не передбачають зворотного зв’язку (К. Анваров, С. Галкін, Р. Джабієв, С. Левадня, Є. Максачук, В. Ринг).

Частково розробленими є: цільові орієнтири спортивного виховання (С. Авилкіна, К. Байбеков, М. Горбунов, Д. Горєв, І. Журкіна, В. Казанцев, В. Лубишева, Ю. Олійник, В. Столяров, Ю. Шевчук, М. Шилова, Я. Щербашин); методи та прийоми виховної роботи тренера-викладача ДЮСШ в аспекті адекватного їх використання в різних педагогічних ситуаціях (Б. Беспалов, Г. Бобильов, М. Віленський, Д. Горєв, І. Журкіна, Д. Фабричников); методика діагностики ефективності виховного процесу в ДЮСШ (А. Міхеєв, Р. Стамбулов, Ю. Ханін, А. Шаболтас).

Водночас залишаються невизначеними теоретичні й методичні засади організації виховного процесу в ДЮСШ як цілеспрямованої взаємодії суб'єктів виховної системи спортивної школи з метою формування в юних спортсменів соціально бажаних цінностей і рис характеру.

2. Аналіз стану організації виховного процесу в ДЮСШ країни виявив наявність низки недоліків на нормативному, науково-методичному та практичному рівнях.

Встановлено, що серед показників виконання державних вимог відсутні чіткі критерії, за якими визначається успішність виховної роботи тренерів-викладачів. При цьому кваліфікаційні вимоги до тренера-викладача ДЮСШ не враховують якості його виховної роботи, а її результативність не впливає на рівень заробітної плати та грошових винагород.

Констатовано майже повну відсутність науково-методичного забезпечення організації виховного процесу на рівні окремої навчально-тренувальної групи та спортивної школи загалом.

Виявлено, що стан сформованості виховних систем ДЮСШ є незадовільним щодо впорядкованості цільових орієнтирів діяльності ключових суб'єктів виховної системи – тренерів-викладачів ДЮСШ, інструкторів-методистів, адміністрації, а також вихованців та їх батьків. При цьому часто спостерігається нехтування адміністративним і тренерським складом ДЮСШ виконанням виховної функції.

Недоліком є й те, що з боку адміністрації ДЮСШ виховний процес розглядається як послідовність запланованих виховних заходів, тоді як такий підхід довів свою неефективність.

Наявність вказаних недоліків спричиняє існування суперечностей, вирішення яких можливе за умови вдосконалення організації виховного процесу в ДЮСШ, задля чого є доцільним: обґрунтування концепції організації виховного процесу в ДЮСШ; моделювання організації виховного процесу в ДЮСШ; розробка методичної системи організації виховного процесу в ДЮСШ.

3. Методологічними засадами авторської концепції організації виховного процесу в ДЮСШ є: філософська онтологія (Г. Гегель, І. Кант, М. Хайдеггер); наукознавство і теорія науки, зокрема такий її розділ, як гносеологія (І. Блауберг, В. Краєвський, О. Новіков, Г. Щедровицький, Е. Юдін); структурний підхід (Р. Барт, Ж. Дерріда, Ж. Дюран, Л. Гольдман, К. Леві-Строс, М. Фуко); системний підхід (Л. Берталанфі, В. Батоврін, Н. Вінер).

Теоретичною базою концепції визначено: буттєво-суб'єктний підхід до вивчення особистості, з позицій якого виступають В. Знаков, В. Петровський, С. Рубінштейн, З. Рябикіна; ідею Е. Дюркгейма про протиставлення соціальної та індивідуальної реальностей; ідеї Аристотеля, А. Корбена, І. Канта, С. Маленко, В. Розіна про провідну роль уяви в бутті людини; ідеї К. Юнга про існування колективного несвідомого, а також Еґо як образу самого себе; погляди Е. Дюркгейма на сутність і природу колективної свідомості; семіотичну концепцію культури Ю. Лотмана, Б. Успенського; ідеологію сучасного олімпізму, розроблену П. Кубертенем, Є. Косевичем, Х. Ленком, Х. Самаранчем; соціологічну теорію особистості Д. Узнадзе, В. Ядова; диспозиційну концепцію регуляції соціальної поведінки В. Ядова; теорію ментального габітуса П. Бурд'є; наукові погляди Л. Волкова, С. Зоріна, В. Платонова на вікову періодизацію спортивного тренування в дитячо-юнацькому спорті; психологічну класифікацію видів спорту Т. Джамгарова; культурно-історичну теорію розвитку психіки людини Л. Виготського; макросоціологічну (Е. Дюркгейм, К. Маркс, Г. Спенсер, Т. Парсонс) та мікросоціологічну (М. Вебер, А. Шюц) концепції соціалізації; окремі ідеї Ю. Бабанського, І. Беха, М. Боритка, А. Гавриліна, О. Газмана, В. Караковського, А. Карманчикова, В. Коротова, І. Ліпського, А. Макаренка, А. Мудрика, І. Назарова, Л. Новикова, Н. Селіванова, В. Серікова, Ю. Сокольникова, Н. Щуркової про виховання як керований процес інтеріоризації людиною суспільних цінностей і норм; концепцію методів спортивного виховання А. Сидорова; положення менеджменту фізичної культури та спорту про сутність і структуру управлінського циклу (Л. Безкоровайна, Н. Жмарев, Ю. Карпов, А. Магруппова, І. Переверзін, Д. Переплетчиков, Л. Чеховська); ідеї М. Буренко, В. Левків, В. Назаренко, В. Пономарьова, Є. Павлюк, С. Сальникова, А. Свасьєва, Т. Тищенко, О. Хуртенко, Т. Чопик про сутність і структуру виховної компетентності тренера-викладача; принципи навчання дорослих М. Ноулза; авторські уявлення про цикл організації виховного процесу в ДЮСШ.

4. Відповідно до авторської концепції, організація виховного процесу в ДЮСШ являє собою циклічну діяльність адміністрації з упорядкування взаємодії суб'єктів виховної системи (тренерів-викладачів, інструкторів-методистів, батьків, вихованців) між собою та виховним середовищем, результат якої передбачає:

- сформованість олімпійської культури вихованців – системи особистісних диспозицій щодо себе, інших людей, щоденної діяльності, а також вищих сенсів свого буття, які відповідають ідеалам олімпізму;

- упорядкованість виховних підсистем на рівні окремих навчально-тренувальних груп, що розкривається через ціннісну єдність колективу, групову згуртованість, позитивне ставлення спортсменів до тренера.

Авторський концептуальний задум відображено в моделі організації виховного процесу в ДЮСШ, яка базується на технології структурного аналізу IDEF0. Головними змістовними компонентами моделі є: етапи, принципи, критерії, методики, очікувані результати (цільові орієнтири) організації виховного процесу.

Відповідно до створеної моделі, на першому етапі організації виховного процесу відбувається упорядкування взаємодії суб'єктів виховної системи в межах методичної роботи ДЮСШ. Цей етап інтегрує такі підпроцеси: затвердження директором ДЮСШ плану методичної роботи; проведення ним тренерської та методичної нарад; організація інструктором-методистом практичних занять, спрямованих на забезпечення виховної компетентності тренера-викладача; проведення заступником директора ДЮСШ з навчально-тренувальної роботи заходів із встановлення рівня виховної компетентності тренерів-викладачів через експертне оцінювання проведеного навчально-тренувального заняття, співбесіду та тестування знань.

Другий етап – виховна робота тренера-викладача в навчально-тренувальних групах. Він поєднує цілеспрямовані дії на навчально-тренувальних заняттях та за їх межами, спрямовані залежно від етапу спортивної підготовки вихованців на: створення спортивного колективу й забезпечення єдності компонентів виховної системи; формування ціннісних орієнтацій вихованців ДЮСШ на основі ідеалів олімпізму; розвиток особистісних рис вихованців, що відповідають ідеалам олімпізму; формування ознак стилю життя вихованців, що співвідносяться з ідеалами олімпізму.

Третій етап – це контроль організованості виховної системи ДЮСШ, який забезпечує інструктор-методист, фіксуючи: ступінь сформованості виховних підсистем на рівні навчально-тренувальної групи; рівень сформованості олімпійської культури вихованців ДЮСШ.

Четвертий етап – узагальнення досвіду виховної роботи, а також розроблення рекомендацій на наступний цикл організації виховного процесу. Механізм цього етапу передбачає надання заступником директора ДЮСШ з навчально-тренувальної роботи рекомендацій: тренерам-викладачам з розвитку виховної компетентності, а також вибору ним напрямів самовдосконалення виховної роботи з урахуванням індивідуальних потреб; інструкторам-методистам з удосконалення програм методичної роботи з тренерами-викладачами.

Організація виховного процесу в ДЮСШ здійснюється згідно з принципами:

- олімпійської орієнтації, відповідно до якої всі дії суб'єктів виховного процесу, які мають виховне значення, повинні бути орієнтовані на формування олімпійської культури юних спортсменів. До того ж цілі, які об'єднують спортивний колектив, повинні відповідати олімпійським ідеалам;

- ситуативності, за яким виховний процес у ДЮСШ організовується на основі спрямованого упорядкування різних впливів спортивного колективу, сім'ї, тренера-викладача, школи в послідовності спонтанних і заздалегідь спланованих конфліктних і безконфліктних педагогічних ситуацій. За цим принципом, тренер-викладач як головний суб'єкт виховного процесу повинен вибудовувати виховну роботу на базі компетентних проявів своєї педагогічної позиції в кожній ситуації виховного процесу;

- циклічності, відповідно до якої організацію виховного процесу розглянуто як послідовність циклів, що орієнтуються на річне планування діяльності ДЮСШ і визначають періодичність методичної роботи.

Створена модель передбачає оцінювання організованості виховного процесу в ДЮСШ за особистісним і системним критеріями. Особистісний критерій характеризує інтеріоризацію юними спортсменами ідеалів олімпізму. Показниками цього критерію є ставлення вихованців груп спеціалізованої базової підготовки ДЮСШ до тілесно-фізичного “Я”, свого внутрішнього світу, душевного “Я”, моральних цінностей, культури поведінки, соціально значущої діяльності, свого духовного “Я”, а також загальне ставлення юного спортсмена до олімпійських цінностей. Системний критерій характеризує упорядкованість виховних підсистем ДЮСШ на рівні окремо взятої навчально-тренувальної групи. Показниками, що співвідносяться з ним, є: ціннісна єдність колективу, його згуртованість, а також загальне ставлення спортсменів до тренера.

5. Організація виховного процесу в ДЮСШ забезпечується впровадженням методичної системи, що інтегрує:

- методику розвитку виховної компетентності тренерів-викладачів у межах методичної роботи ДЮСШ, яка поєднує традиційні та інноваційні андрагогічні форми (лекційні та практичні заняття, самостійна робота, семінар, внутрішня атестація та ін.) і методи (круглий стіл, зустрічі з педагогами, співбесіда, експертне оцінювання тренувального процесу тощо);

- методику виховної роботи тренера-викладача, що містить прийоми формування або корекції у вихованців образів і ментальних схем, що відповідають ідеалам олімпізму в спонтанних і запланованих, конфліктних і безконфліктних ситуаціях змагальної, тренувальної та позатренувальної взаємодії;

- методику діагностики ефективності організації виховного процесу в ДЮСШ, в основі якої – засоби визначення організованості виховної системи (методики ЦОЄГ, ІГЗ Сішора, “Шкала тренер – спортсмен” Ю. Ханіна й Р. Стамбулова), а також виявлення ставлення юного спортсмена до олімпійських цінностей (валідизований і стандартизований авторський опитувальник).

6. В експериментальному дослідженні перевірено ефективність науково обґрунтованої та розробленої методичної системи організації виховного процесу у групах ДЮСШ з легкої атлетики, ушу саньда, ушу таолу, а також у жіночих групах із волейболу.

На підставі емпіричних даних доведено, що процес формування олімпійської культури вихованців був результативнішим в експериментальній ДЮСШ, ніж у контрольних закладах. Водночас в експериментальній ДЮСШ, на відміну від контрольних закладів, відбулися позитивні зміни у сформованості виховних підсистем навчально-тренувальних груп.

Результати експерименту підтверджують, що ставлення юних спортсменів до олімпійських цінностей, а також організованість виховної системи на рівні навчально-тренувальних груп безпосередньо залежить від цілеспрямованої діяльності адміністрації з упорядкування взаємодії тренерів-викладачів, інструкторів-методистів, вихованців і батьків та виховним середовищем.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Перспективним вважаємо вивчення: сутності, символів, ідеалів сучасного

олімпізму щодо розкриття їх виховного потенціалу; прийомів виховної роботи тренерів-викладачів у контексті тренувальних і змагальних ситуацій; специфіки виховного процесу в групах ДЮСШ з різних видів спорту. Одержані дані дають змогу зробити припущення про кореляцію між рівнем олімпійської культури вихованців і параметрами сформованості виховної системи ДЮСШ. Перевірку цього припущення також вважаємо перспективним напрямом подальших наукових пошуків.

Загалом проведене дослідження свідчить про продуктивність програм організації виховного процесу, що, з огляду на актуальність теми, дає змогу скласти науково обґрунтовані методичні рекомендації з організації виховного процесу в ДЮСШ з різних видів спорту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Мазин В. Н. Концепция формирования олимпийской культуры в детско-юношеской спортивной школе / В. Н. Мазин // Духовно-физическое воспитание личности в образовательном пространстве физической культуры : монографія / под. ред. Т. Т. Ротерс; авт. кол. О. Е. Афтимичук, Е. Е. Заколотная, В. Н. Мазин и др. – Луганск : Изд. ГУ “НУ имени Тараса Шевченко”, 2013. – С. 352–383.

2. Мазин В. М. Організація виховного процесу у дитячо-юнацьких спортивних школах : теоретичне підґрунтя, концепція, методична система // Актуальні питання фізичного виховання учнівської та студентської молоді: теорія і практика : монографія / за гол. ред. О. В. Отравенко; авт. кол.: Т. С. Бондар, В. М. Мазин та ін. – Старобільськ : ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2015. – С. 40–89.

3. Мазин В. Н. Воспитательная функция детско-юношеского спорта в контексте образовательной политики государства / В. Н. Мазин // Проблемы оздоровительной физической культуры и физической реабилитации : монографія / под ред. А. П. Романчука, В. В. Клапчука. – Одесса : Изд. Букаев В. В., 2015. – С. 173–185.

4. Мазин В. М. Організація виховного процесу у дитячо-юнацьких спортивних школах (теоретико-методичний аспект) : монографія / В. М. Мазин. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2015. – 468 с.

Статті в наукових фахових виданнях

5. Мазин В. М. Перспективні шляхи оцінки якості професійної діяльності тренерів-викладачів з позицій компетентнісного підходу / В. М. Мазин // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – № 63. – С. 160–168.

6. Мазин В. М. Уточнення ключових понять компетентнісного підходу у контексті професійної підготовки вчителів фізичного виховання / В. М. Мазин // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей: – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 232–237.

7. Мазин В. М. Передумови формування ціннісного ставлення у студентів технічних спеціальностей ЗНТУ до самостійних занять фізичною культурою та

спортом / В. М. Мазін, В. Є. Білогур, Н. Л. Корж, С. В. Сметанін // Молода спортивна наука України. – Львів : ЛДІФК, 2011. – Вип. 15 : у 4 т. – Т. 2. – С. 16–20.

8. Мазін В. М. Постановка проблеми організації виховного процесу у дитячо-юнацьких спортивних школах / В. М. Мазін, Т. Т. Ротерс // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – № 2 (69). – С. 294–302.

9. Мазін В. М. Процесуально-методологічна схема дослідження проблеми організації виховного процесу у дитячо-юнацьких спортивних школах / В. М. Мазін // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). – 2013. – № 8 (267). – Ч. 1. – С. 138–145.

10. Мазін В. М. Характеристика наукових підходів до виховання дітей та підлітків у дитячо-юнацьких спортивних школах / В. М. Мазін // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2013. – № 6. – С. 30–36.

11. Мазін В. М. Модель організації виховного процесу ДЮСШ / В. М. Мазін // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 41. – Ч. 5. – С. 179–186.

12. Мазин В. Н. Теоретико-терминологический базис для описания воспитательной работы тренера-преподавателя ДЮСШ / В. Н. Мазин // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – № 32 (85). – С. 304–314.

13. Мазин В. Н. Основные положения концепции организации воспитательного процесса в ДЮСШ / В. Н. Мазин // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – № 33 (86). – С. 240–249.

14. Мазин В. Рейтинг мотивов спортивной деятельности воспитанников ДЮСШ / В. Мазин // Știința culturii fizice: Pregătire profesională, antrenament sportiv, educație fizică, recuperare, recreație. – Chisinau : USEFS, 2013. – Nr. 14/2. – P. 54–62.

15. Мазин В. Н. Отношение родителей к воспитанию детей в ДЮСШ / В. Н. Мазин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2014. – № 10. – С. 13–17.

16. Мазин В. Н. Содержание конструкта “Олимпийская культура воспитанника детско-юношеской спортивной школы” / В. Н. Мазин // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – № 35 (88). – С. 255–261.

17. Мазин В. Н. Отношение тренеров и администрации ДЮСШ к воспитанию детей в спортивной деятельности // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – № 36 (89). – С. 295–302.

18. Мазін В. М. Методика дослідження організованості виховної системи в ДЮСШ / В. Н. Мазін // Імідж сучасного педагога : Всеукраїнський науково-практичний освітньо-популярний журнал. – 2014. – № 6. – С. 57–60.

19. Мазін В. М. Організація виховного процесу у групах ДЮСШ, що спеціалізуються на складно-координаційних видах спорту / В. М. Мазін // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 45. – Ч. 4. – С. 169–177.

20. Мазін В. М. Результати дослідної роботи з організації виховного процесу у групах легкої атлетики ДЮСШ / В. М. Мазін // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт : зб. статей. – Чернігів, 2014. – Вип. 118. – Т. 1. – С. 207–212.

21. Мазін В. М. Організація виховного процесу у групах одноборств ДЮСШ [Електронний ресурс] / В. М. Мазін // Народна освіта : електронне наукове фахове видання. – 2014. – № 3. – Режим доступу: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2521.

22. Мазін В. М. Порівняльний аналіз відношення суб'єктів ДЮСШ до цільових орієнтирів і факторів виховного процесу / В. М. Мазін // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 38 (91). – С. 236–242.

23. Мазін В. М. Дослідження ефективності виховної роботи в жіночих групах ДЮСШ з волейболу [Електронний ресурс] / В. М. Мазін // Науковий вісник Донбасу. Педагогічні науки : електронне наукове фахове видання. – 2014. – № 4 (28). – Режим доступу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN28/index.html>.

24. Мазин В. М. Соотношение задач и приёмов воспитательной работы тренера-преподавателя групп специализированной базовой подготовки ДЮСШ / В. М. Мазін // Ştiinţa culturii fizice: Pregătire profesională, antrenament sportiv, educaţie fizică, recuperare, recreaţie. – Chisinau : USEFS, 2014. – Nr. 19/3. – P. 75–88.

25. Мазин В. Н. Воспитательная работа тренера-преподавателя как средство формирования у воспитанника ментальных образов и схем [Электронный ресурс] / В. Н. Мазин // Вестник МГОУ. Серия “Педагогика”. – 2015. – № 1. – С. 132–139. – Режим доступа: <http://vestnik-mgou.ru/Issue/IssueFile/323>.

26. Мазін В. М. Володіння методиками оздоровчого тренінгу як фактор здоров'язберезувальної компетентності сучасного педагога / В. М. Мазін // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць / [редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – Вип. 40 (93). – С. 209–215.

27. Мазін В. М. Визначення сутності та цільових орієнтирів позакласної виховної роботи вчителя загальноосвітнього навчального закладу / В. М. Мазін, А. В. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – Вип. 41 (94). – С. 436–444.

28. Мазин В. Н. Спорт: опыт анализа социального феномена с позиций идеализма / В. Н. Мазин // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – № 2 (291). – Ч. I. – С. 125–135.

29. Мазин В. Н. Социальные функции детско-юношеского спорта / В. Н. Мазин // Наука і освіта. – 2015. – № 4/СХХХІІІ. – С. 118–124.

Статті в нефахових виданнях,

які додатково відображають наукові результати дисертації

30. Мазин В. Н. Тенденции использования воспитательных приёмов тренерами-преподавателями групп начальной подготовки ДЮСШ / В. Н. Мазин // Актуальные проблемы педагогики и психологии. – Одесса, 2014. – № 2–3. – С. 58–64.

31. Мазин В. Н. Соотношение целей и методов воспитательной работы тренера-преподавателя групп предварительной базовой подготовки ДЮСШ / В. Н. Мазин // Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 65–68.

Матеріали конференцій

32. Мазин В. Н. Методика определения целевых установок студентов к занятиям оздоровительными видами физической культуры / В. Н. Мазин // Тижень науки : матеріали щорічної науково-технічної конференції серед викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів ЗНТУ, Секція “Сучасні технології фізичного виховання та спорту, м. Запоріжжя, 21 квітня 2009 р. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2009. – С. 337–339.

33. Мазин В. М. Організація виховного процесу у позашкільних закладах спортивного профілю як наукова проблема / В. М. Мазин // Тижень науки : тези доповідей науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 9–13 квітня 2012 р. / редкол.: Ю. М. Внуков (відпов. ред.) та ін. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2012. – С. 329–331.

34. Мазин В. М. До проблеми організації виховного процесу у системі дитячо-юнацьких спортивних шкіл / В. М. Мазин // Оновлення соціально-психологічної та педагогічної науки на етапі націєтворення : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 70–72.

35. Мазин В. М. Реалізація гуманістичного потенціалу спортивної діяльності у виховному процесі ДЮСШ / В. М. Мазин // Досягнення вищої школи : тези доповідей 8 Міжнародної науково-практичної конференції “Achievement of high school”. Секція “Педагогічні науки”. – Софія : ООД “Бял ГРАД-БГ”, 2012. – С. 49–52.

36. Мазин В. М. Педагогічні парадигми, підходи та концепції організації виховного процесу / В. М. Мазин // Образование и наука без границ : тези доповідей 8 Міжнародної науково-практичної конференції “Wykształcenie i nauka bez granic”. – Przemysl : Nauka i studia, 2012. – С. 72–75.

37. Мазин В. М. Методологія моделювання предметної області “Організація виховного процесу у ДЮСШ” / В. М. Мазин // Модернізація загальної та професійної освіти в умовах глобального світу : тези доповідей Всеукраїнської

науково-практичної конференції, 23 березня 2013 р. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – С. 211–213.

38. Мазін В. М. Засоби діагностики результатів виховної роботи у дитячо-юнацьких спортивних школах / В. М. Мазін // Тиждень науки : тези доповідей щорічної науково-практичної конференції серед студентів, викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів ЗНТУ. Секція “Фізична культура, ЛФК та спорт”, м. Запоріжжя, 16 квітня 2013 р. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2013. – С. 329–331.

39. Мазін В. Н. Целевые ориентиры гуманистического воспитания детей и подростков в спортивной деятельности / В. Н. Мазін // Психологические, педагогические и медико-биологические аспекты физического воспитания и спорта : IV Международная электронная научно-практическая конференция, г. Одесса, 20 апреля 2013 г. – Одесса : ПНПУ, 2013. – С. 355–359.

40. Мазін В. Н. Концепты организации воспитательного процесса в детско-юношеских спортивных школах / В. Н. Мазін // Олимпийская идея сегодня : материалы третьей Международной научно-практической конференции, 14–15 мая 2013 г. / Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону : Изд-во Южного федерального университета, 2013. – С. 105–111.

41. Мазін В. Н. Воспитание юных спортсменов в системе общественных функций спорта / В. Н. Мазін // Актуальные вопросы физической культуры, спорта и туризма: инновации и перспективы развития : материалы I Международной научно-практической конференции. – Пятигорск : ПГЛУ, 2013. – С. 69–74.

42. Мазін В. Н. Концепция организации воспитательного процесса в детско-юношеских спортивных школах / В. М. Мазін // Актуальные проблемы совершенствования системы образования в области физической культуры : материалы Международной научной конференции “Probleme actuale privind perfectionarea sistemului de invatamint in domeniul culturii fizice”, 8–9 ноября 2013 г. / Государственный университет физического воспитания и спорта Республики Молдовы. – Кишинев, 2013. – С. 385–389.

43. Мазін В. Н. Занятия спортом как воспитывающая социальная практика / В. М. Мазін // Педагогіка здоров'я : зб. наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю з дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди / за заг. ред. І. Ф. Прокопенка. – Харьков : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2014. – С. 328–334.

44. Мазін В. М. Олімпійська культура учня як цільовий орієнтир виховного процесу у дитячо-юнацькій спортивній школі / В. М. Мазін // Тиждень науки 2014 : збірник тез доповідей щорічної науково-практичної конференції серед студентів, викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів ЗНТУ, 14–18 квітня 2014 р. : в 5 т. / редкол. : Ю. М. Внуков (відпов. ред.) та ін. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2014. – Т. 4. – С. 194–195.

45. Мазін В. Н. Цели и методы воспитательного процесса в ДЮСШ / В. Н. Мазін // Гуманитарные науки в современном мире : материалы VI Международной научно-практической интернет-конференции, 30 ноября –

15 декабря 2013 года / под общ. ред. М. А. Литовченко. – Тамбов : Изд-во ИП Чеснокова А. В., 2014. – С. 53–56.

46. Мазін В. М. До проблеми виховання олімпійської культури учнів дитячо-юнацької спортивної школи / В. М. Мазін // Современные проблемы спорта, физической культуры и физической реабилитации : материалы I Междунар. наук.-практ. конф., г. Донецк, 21 марта 2014 г. / под ред. Л. А. Деминской ; ДГИЗФВиС. – Донецк, 2014. – С. 175–179.

47. Мазін В. М. До проблеми виховання олімпійської культури учнів ДЮСШ / В. М. Мазін // Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини: досвід і сучасні технології : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2–4 жовтня 2014 р. / Запорізький національний технічний університет. – Запоріжжя : ТОВ “ЛПІС” ЛТД, 2014. – С. 90–96.

48. Мазин В. Н. Формирование ментальных образов и схем как основа воспитательной работы тренера-преподавателя ДЮСШ / В. Н. Мазин // Актуальные проблемы совершенствования системы образования в области физической культуры = Probleme actuale privind perfectionarea sistemului de invatamint in domeniul culturii fizice : материалы Международной научной конференции 14–15 ноября 2014 г. / Государственный университет физического воспитания и спорта Республики Молдовы. – Кишинев, 2014. – С. 586–589.

49. Мазин В. Н. Спорт как социальный феномен / В. Н. Мазин // Педагогіка здоров'я : збірник наукових праць V Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції, 15 травня 2015 р. ; за заг. ред. І. Ф. Прокопенка. – Харьков : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. – С. 572–580.

50. Мазин В. Н. К проблеме определения социальных функций детско-юношеского спорта / В. Н. Мазин // Психологічні, педагогічні і медико-біологічні аспекти фізичного виховання і спорту : матеріали VI Міжнародної заочної науково-практичної конференції, 20–24 квітня 2015 р. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2015 – С. 69–72. – Режим доступу: <http://timfv.pdpu.edu.ua/index.php/konferentsii/mizhnarodna>.

51. Мазін В. М. Аналіз потреби у заняттях спортом з позицій ідеалізму / В. М. Мазін // Тиждень науки : тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 13–17 квітня 2015 р. : у 4 т. / редкол.: Ю. М. Внуков (відпов. ред.) та ін. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2015. – Т. 4. – С. 25–27.

Навчально-методичні видання

52. Методичні рекомендації з виробничої практики у дитячо-юнацьких спортивних школах для студентів спеціальності 6.010201 “Фізичне виховання” денної та заочної форми навчання / укл. І. В. Пущина, В. М. Мазін. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2013. – 46 с.

53. Методичні рекомендації з науково-дослідної роботи у дитячо-юнацьких спортивних школах для студентів спеціальності 6.010201 “Фізичне виховання” денної та заочної форми навчання / укл. В. М. Мазін. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2014. – 30 с.

54. Виховна робота тренера-викладача ДЮСШ : методичні рекомендації для курсів підвищення кваліфікації тренерів-викладачів / В. М. Мазін, А. В. Свасьєв, К. В. Царенко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – 69 с.

АНОТАЦІЯ

Мазін В. М. Теоретико-методичні засади організації виховного процесу у ДЮСШ. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Державний заклад “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2016.

Дисертацію присвячено теоретичним і методичним засадам організації виховного процесу в ДЮСШ. Схарактеризовано організацію виховного процесу в ДЮСШ як об’єкт наукового вивчення. Проаналізовано розробленість проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ. Висвітлено стан організації виховного процесу в спортивних школах країни. Аргументовано процесуально-методологічну схему дослідження проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ. Визначено методологічні засади й теоретичну базу авторської концепції.

На засадах реалізації структурного й системного підходу обґрунтовано авторську концепцію організації виховного процесу в ДЮСШ, а також модель, що репрезентує її зміст. Доведено, що провідною умовою ефективності виховного процесу в ДЮСШ є створення відповідної методичної системи його організації.

Експериментально перевірено ефективність і доцільність практичного впровадження концепції, моделі та методичної системи організації виховного процесу в ДЮСШ.

Ключові слова: ДЮСШ, організація, виховний процес, виховна робота, тренер-викладач, вихованець.

АННОТАЦИЯ

Мазин В. Н. Теоретико-методические основы организации воспитательного процесса в ДЮСШ. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученого звания доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Государственное учреждение “Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”. – Старобельск, 2016.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и методических основ организации воспитательного процесса в ДЮСШ.

На основе анализа научных источников определена сущность воспитательного процесса в ДЮСШ, его нормативно-правовое обеспечение, а также состояние разработанности проблематики организации воспитательного процесса.

Выполнен анализ опыта организации воспитательного процесса в ДЮСШ Украины на современном этапе, в результате которого выявлен ряд недостатков и противоречий.

Обоснована стратегия исследования проблемы организации воспитательного процесса в ДЮСШ, а также методологический и теоретико-терминологический базис авторской концепции.

Представлена авторская концепция, в соответствии с которой организация воспитательного процесса в ДЮСШ – это циклическая деятельность администрации по упорядочиванию взаимодействия субъектов воспитательной системы между собой и воспитательным средой.

В рамках авторской концепции обосновано определение олимпийской культуры воспитанника ДЮСШ. Представлен её технологический конструкт, отображающий диспозиции: к здоровью, к душевному “Я”; к выполнению “Золотого правила” нравственности и соблюдению норм культуры поведения; к выполнению социальных ролей и функций; к достижению “надличностных” целей бытия.

Авторский концептуальный замысел представлен в форме модели, созданной на основе технологии структурного анализа IDEFO.

Согласно модели, на первом этапе организации воспитательного процесса происходит упорядочение взаимодействия между субъектами воспитательной системы в пределах методической работы ДЮСШ.

Второй этап – воспитательная работа тренера-преподавателя в учебно-тренировочных группах. Его содержание определяют целенаправленные действия тренера в учебно-тренировочном процессе и за его пределами, которые соотносятся с этапом спортивной подготовки воспитанников и последовательно направлены на: создание спортивного коллектива и обеспечения единства компонентов воспитательной системы; формирование ценностных ориентаций воспитанников; развитие их личностных качеств; формирование образа жизни.

Третий этап – это контроль организованности воспитательной системы ДЮСШ.

Четвертый этап – обобщение опыта воспитательной работы тренеров-преподавателей, а также разработка рекомендаций на следующий цикл организации воспитательного процесса.

В соответствии с концептуальным замыслом и моделью, организация воспитательного процесса в ДЮСШ осуществляется в соответствии с принципами: олимпийской ориентации, ситуативности, цикличности.

Оценивание организованности воспитательного процесса в ДЮСШ происходит в группах специализированной базовой подготовки в соответствии с личностным (характеризующим интериоризацию юными спортсменами идеалов олимпизма), а так же системным (характеризующим упорядоченность воспитательных подсистем ДЮСШ на уровне отдельно взятой учебно-тренировочной группы) критериями.

Средством оценки отношения юных спортсменов к ценностям олимпийской культуры выступает авторский опросник. В основу определения организованности воспитательной системы ДЮСШ лежат количественные результаты, полученные с использованием методик: “Ценностно-ориентационное единство группы”, “Индекс групповой сплоченности Сисшора”; “Шкала Тренер – спортсмен” Ю. Ханина и Р. Стамбулова.

Результатом организации воспитательного процесса в ДЮСШ рассматриваются: сформированность олимпийской культуры спортсменов;

упорядоченность воспитательных подсистем на уровне отдельных учебно-тренировочных групп.

На основе авторской концепции и модели разработана методическая система организации воспитательного процесса в ДЮСШ, интегрирующая: методику развития воспитательной компетентности тренеров-преподавателей в рамках методической работы ДЮСШ; методику воспитательной работы тренера-преподавателя ДЮСШ; методику определения эффективности воспитательного процесса в ДЮСШ.

Описаны план, особенности и результаты педагогического эксперимента по внедрению авторской методической системы организации воспитательного процесса в ДЮСШ.

Педагогическим экспериментом доказана эффективность теоретических и методических основ организации воспитательного процесса в группах ДЮСШ по легкой атлетике, ушу саньда, ушу таолу, а также женских группах по волейболу.

Ключевые слова: ДЮСШ, организация, воспитательный процесс, воспитательная работа, тренер-преподаватель, воспитанник.

SUMMARY

Mazin V. M. Theoretical and Methodical Basics of Educational Process Organizing in Youth Sports School. – Manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Luhansk Taras Shevchenko National University. – Starobil's'k, 2016.

Scientific research is devoted to theoretical and methodical basics of educational process organizing in Youth Sports School. The thesis demonstrates organizing educational process in Youth Sports School as a matter for scientific inquiry. Scientific works about problems of organizing of educational process in Youth Sports School are analyzed. Status of educational process organizing in Youth Sports School in the country is depicted.

The author substantiated the methodological and theoretical framework of investigating the problem of educational process organizing in Youth Sports School.

Focused on revealing structural and systematic scientific approach author's conception of educational process organizing in Youth Sports School is proved as well as a model that represents its content. The author confirms that the essential condition of educational process effectiveness in Youth Sports School is to create an appropriate methodical system of its organizing.

Effectiveness and appropriateness of practical implementation of the conception, models and methodical system of organizing educational process in Youth Sports School are experimentally checked.

Key words: Youth Sports School, organizing, educational process, educational activity, coach-educator, pupil.

МАЗІН ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ У ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКОЛАХ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Підписано до друку 19.05.2016 р.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографний. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,8. Тираж 100 пр. Зам. № 35-16АА.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК, № 3321 від 25.11.2008 р.